

DOKUMENT EVROPSKE BANKE ZA REKONSTRUKCIJU I RAZVOJ

STRATEGIJA ZA CRNU GORU

EBRD stavlja čitaocima na raspolaganje prevod izvornog teksta ovog dokumenta isključivo radi lakšeg snalaženja. Iako je sa dužnom pažnjom nastojao osigurati vjerodostojnost prevoda, EBRD ne garantuje i ne odgovara za njegovu tačnost. Čitalac se može osloniti na prevod samo uz sopstveni rizik. EBRD, njegovi službenici ili osobe koje ga zastupaju neće ni u kojem slučaju biti odgovorni prema čitaocu niti bilo kojoj drugoj osobi za netačnost, grešku, propust, ispušteni tekst, manjkavosti i/ili bilo kakve izmjene sadržaja u prevodu, bez obzira na uzrok, kao niti za bilo kakvu štetu koja iz toga proizađe. U slučaju neslaganja ili protivrječnosti između verzije na engleskom jeziku i prevoda, engleska verzija se smatra mjerodavnom.

SADRŽAJ

OPŠTI PREGLED	1
1 PORTFOLIO BANKE	3
1.1 Pregled bankarskih aktivnosti do danas	3
1.2 Implementacija prethodne strategije	4
1.3 Tranzicioni uticaj portfolia banke	6
2 OKRUŽENJE ZA DJELOVANJE	7
2.1 Politički kontekst	7
2.2 Makroekonomski kontekst	7
2.3 Kontekst strukturalnih reformi	8
2.4 Poslovno okruženje	9
2.5 Zakonski kontekst	10
2.6 Kontekst energetske efikasnosti i klimatskih promjena	11
3 STRATEŠKE ORIJENTACIJE	12
3.1 Ključni izazovi i operativni prioriteti	12
3.2 Socijalne i ekološke implikacije predloženih aktivnosti Banke	16
4 PRISTUP KAPITALU: PRIVATNI I JAVNI IZVORI FINANSIRANJA. 18	
4.1 Pristup kapitalu	18
4.2 Finansiranje multilateralne razvojne banke (MDB) i saradnja sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama i multilateralnim donatorima	18
PRILOG 1 – POLITIČKA PROCJENA	22
PRILOG 2 – PROCJENA IZAZOVA TRANZICIJE	31
PRILOG 3 – PRAVNA TRANZICIJA	38
PRILOG 4 – PODRŠKA MALIM PREDUZEĆIMA	42
PRILOG 5 – TEHNIČKA SARADNJA (TC)	45
PRILOG 6 – ODABRANI EKONOMSKI INDIKATORI	46
PRILOG 7 – JEDNAKOST MEĐU POLOVIMA	47

OPŠTI PREGLED

Crna Gora je posvećena i primjenjuje principe višepartijske demokratije, pluralizma i tržišne ekonomije u saglasnosti sa uslovima naznačenim u Članu 1 Sporazuma o osnivanju Banke.

Crna Gora je imala stabilan napredak u ključnim reformama usmjerenim ka evropskim integracijama. Od usvajanja prethodne strategije, Crna Gora je dobila formalni status kandidata za EU i otvorila pregovore o pristupanju u junu 2012. godine. Napori usmjereni ka približavanju EU ostaju glavni spoljni oslonac za sveobuhvatne reforme, a napredak na ovom frontu treba da podrži ekonomski rast u srednjoročnom periodu.

Kao mala, otvorena ekonomija, Crna Gora je snažno pogođena globalnom finansijskom krizom i kolebljivošću u eurozoni. Nakon teške recesije 2009. godine, ekonomija je zabilježila rast od 2,5 procenta i 3,2 procenta u 2010. i 2011. godini. zahvaljujući snažnom rastu izvoza, oporavku domaće potrošnje i jačanju u sektoru turizma. Tokom protekle godine, međutim, ekonomija je značajno oslabila obzirom da se i spoljna i domaća tražnja pogoršala. Izvoz je opao za skoro 20 procenata u 2012. godini.

Realni sektor je pogođen prestankom kreditne aktivnosti. Između 2006. godine i početka 2008. godine, prije početka krize, Crna Gora je prijavila godišnje kreditne stope rasta od preko 100 procenata. Od tada je kreditni rast negativan i shodno tome kreditiranje u privatnom sektoru, kao procenat bruto društvenog proizvoda, je opalo sa 69 procenata na kraju 2010. godine na 52 procenta BDP na kraju 2012. godine.

Poslovno okruženje se u cjelosti poboljšalo posljednjih godina, iako izazovi ostaju. Prema vodećim pokazateljima postalo je lakše započeti i voditi posao, a vlasti su preduzele pozitivne korake da olakšaju pristup kreditima i smanje poreske namete na biznis. Međutim, administrativne prepreke - kao što su dodjeljivanje licenci i dozvola- predstavljaju usko grlo infrastrukture koje sputava konkurentnost crnogorskih preduzeća prema nalazima istraživanja.

Iako je sa reformama započeto u godinama poslije proglašenja nezavisnosti, Crna Gora se suočava sa brojnim tranzicionim izazovima jer ima za cilj da postigne održivi rast u privredi i napreduje u procesu približenja Evropskoj Uniji. U narednom periodu Banka će se suočiti sa sljedećim multidisciplinarnim izazovima.

- **Proširenje privredne baze kroz povećanje konkurentnosti.** Iako je crnogorska privreda brzo rasla u periodu prije krize, ovaj rast je bio neujednačen, podstaknut brzim porastom kredita i podupiranjem starih i nekonkurentnih industrijskih preduzeća. Banka će pomoći Crnoj Gori da krene stazom ujednačenijeg rasta kroz ciljanu podršku malim i srednjim preduzećima u svim sektorima sa potencijalom rasta, uključujući i poljoprivredni sektor, i kroz dalje ojačavanje finansijskog sistema.
- **Podrska održivom turizmu, sektoru nekretnina, kao i pratećim projektima infrastrukture i zaštite životne sredine.** S obzirom na klimu Crne Gore, obalu i prirodne ljepote, turistički sektor će vjerovatno biti glavni pokretač rasta u doglednoj budućnosti. Međutim, još uvijek nijesu ispunjeni institucionalni i infrastrukturni uslovi kako bi se ostvario ovaj potencijal. Potom, značajni su rizici za životnu sredinu od daljeg turističkog razvoja. Banka će stoga podržati održive prakse u turizmu i sektoru nekretnina, naročito projekte male zauzetosti i visokog kvaliteta, projekte sa snažnim uticajem na ostale sektore i naglaskom na održivost životne sredine. Tamo gdje bude

odgovaralo, primjeniće se rješenja iz privatnog sektora, uključujući i javno-privatna partnerstva.

- **Promovisanje energetske sigurnosti i efikasnosti i regionalne integracije energetskih tržišta.** U ovom sektoru konkurencija prakticno ne postoji, komercijalni i tehnički gubici u distribuciji su značajni, a malo je napretka u energetskej efikasnosti i smanjenju ugljen-dioksida. U srednjem i dugoročnom periodu, međutim, Crna Gora ima potencijal da bude regionalno energetske središte. Banka će podržati važne međunarodne veze među zemljama u regionu i investiraće u projekte u Crnoj Gori koji poboljšavaju energetske sigurnost, unapređuju energetske efikasnost i vode do veće konkurentnosti na energetskeom tržištu.

U svim ovim aktivnostima Banka će se truditi da uskladi svoje poslovanje sa prioritetima Vlade Crne Gore i blisko će saradivati sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, multilateralnim i bilateralnim donatorima, uključujući Evropsku Uniju. Banka će se angažovati u aktivnom političkom dijalogu i nastaviti da obezbjeđuje tehničku pomoć i da maksimizira tranzicioni uticaj u Crnoj Gori.

1 PORTFOLIO BANKE

1.1 Pregled bankarskih aktivnosti do danas

Od 31. decembra 2012. godine, Banka je potpisala 34 projekta u Crnoj Gori, i obezbijedila finansiranje u ukupnom iznosu od 323 miliona eura kroz kreditne aranžmane kao i ucescem u vlasničkom udjelu. U periodu Strategije od 2010-2012. godine, Banka je u Crnoj Gori potpisala 21 projekat u kumulativnom iznosu od 216 miliona eura. Prosječna veličina transakcija iznosila je 10,5 miliona eura.

Tokom ovog strateškog perioda operativna aktiva banke je porasla skoro trostruko na €140 miliona eura. Trenutni portfolio projekata banke je plasiran 15 procenata za industrijske, trgovinske i poljoprivredne sektore, 14 procenata za energetski sektor, 27 procenata u sektoru finansijskih institucija i 44 procenta za sektore infrastrukture.

Udio privatnog sektora u portfoliju se uvećao skoro dvostruko tokom strateškog perioda (od 23 procenta u 2009. godini do 42 procenta u 2012. godini). Ne-državni udio u portfoliju je takođe značajno porastao (sa 23 procenta u 2009. godini do 54 procenta u 2012. godini). Krajem 2012. godine, odnos između privatnog i javnog sektora iznosi 42 procenta za privatni i 58 procenata za javni; međutim, ako se uzme u obzir broj potpisanih projekata, ovaj odnos ide u korist privatnog sektora. Aktivni portfolio Banke se sastoji od 15 privatnih i 12 projekata u javnom sektoru sa prosječnom veličinom od 8 miliona odnosno 14 miliona. Investicije u saobraćajnu i opštinsku infrastrukturu i energetski sektor su uopšteno gledajući veće i od ključnog su značaja za dalji razvoj zemlje, te za privlačenje direktnih stranih investicija i jačanje privatnog sektora. Takođe, zbog veličine lokalne privrede, uticaj u privatnom sektoru je mnogo manji po obimu od prosječnih javnih projekata u infrastrukturi. Ovo implicira da će odnos između privatnog i javnog sektora u portfoliju, bar u kratkoročnom periodu, nastaviti da bude u korist javnog sektora.

Tabela 1: Portfolio razvoj u Crnoj Gori od 31. decembra 2012

SEKTOR	NETO KUMULATIVNI OBIM POSLOVANJA			TRENUTNE ZALIHE PORTFOLIA				
	Broj projekata	EBRD potpisala	EBRD % od ukupnog	Broj projekata	Portfolio	% od Portfolia	Operativna aktive	% od operativne imovine
IZNOS U MILIONIMA EURA								
Energija	1	35	11%	1	35	12%	20	14%
Struja i energija	1	35	11%	1	35	12%	20	14%
Finansijske institucije	13	90	28%	8	73	25%	39	27%
Kapital banke	1	3	1%	1	3	1%	3	2%
Bankarski zajmovi	5	45	14%	4	35	12%	32	22%
Finansijske i usluge osiguranja	1	30	9%	1	30	11%	0	0%
Finansiranje malih biznisa	6	12	4%	2	5	2%	4	3%
ICA	10	84	26%	8	77	27%	21	15%
Agro-biznis	2	13	4%	2	10	4%	5	4%
Fondovi kapitala	1	4	1%	1	4	1%	0	0%
Informacione i komunikacione tehnologije	1	1	0%	1	0	0%	0	0%
Proizvodnja i usluge	3	4	1%	1	1	0%	1	1%
Nekretnine i turizam	3	62	19%	3	62	22%	14	10%
Infrastruktura	10	113	35%	10	100	35%	61	44%
Opštinska i ekološka infr.	3	27	8%	3	25	9%	15	11%
Saobraćaj	7	86	27%	7	75	26%	46	33%
Ukupno	34	323	100%	27	285	100%	140	100%

Tabela 2: Razvoj portfolia u Crnoj Gori od 31. decembra 2012. godine

Iznos u milionima eura	2009	2010	2011	2012	Razvoj tokom 2010-12
Neto kumulativni poslovni obim	103	240	283	323	+ 220 miliona evra
Trenutne zalihe portfolia	89	219	257	285	+ 196 miliona evra
Broj projekata	16	22	24	27	+ 11
Operativna aktiva	55	69	108	140	+ 85 miliona evra
% Nepovučene	39%	68%	58%	51%	Napomena*
					<i>Kumulativno</i>
Godišnji poslovni obim	32	135	43	39	+ 216 miliona evra
Broj projekta	9	8	5	8	+ 21
Bruto isplate	21	18	44	43	+ 105 miliona evra
Godišnja otkazivanja	2	1	0	0	+ 1 milion evra
Projekti u najavi	162	73	115	169	
Udio u privat.sektoru (% Portfolio)	23%	27%	38%	42%	
Ne-državni (% Portfolio)	23%	43%	52%	54%	

***Napomena:**

30% nepovučениh sredstava se odnosi na odlaganje radova na izgradnji u priv. i saob. sektoru. i FI sektoru, EUR 30 miliona je izdvojeno kao pasivno sredstvo za Fond zaštite depozita. Bilo je odlaganja u nabavci željezničke infrastructure i opštinskih projekata, ali se očekuje nastavak u ovom strateškom periodu..

1.2 Implementacija prethodne strategije

Prethodna strategija je odobrena u septembru 2010. godine i označila je sljedeće strateške prioritete:

- **Unapređenje poslovnog okruženja.** Dozvoliti dalje jačanje lokalnih kompanija, naročito malih i srednjih preduzeća i njihovog konkurentnog položaja, sa ciljem da podrži unošenje diversifikacije u privredi. U ovom kontekstu Strategija je predložila podršku za nedovršene privatizacije na transparentan način i rješavanje preostalih pitanja sa postojećom industrijskom imovinom/zaostavštinom.
- **Podrška procesu približavanja EU,** kroz reforme zasnovane na projektima, a prema planu, koje se uklapaju u proces približenja Evropskoj Uniji, naročito u oblastima kao što su restruktuiranje kompanija javnog sektora i koncesije javnih sredstava u infrastrukturu i turizam.
- **Promovisati energetska sigurnost i efikasnost,** kroz podršku reformi i povoljnijeg okruženja za projekte obnovljive energije i energetske efikasnosti preko namjenskih raspoloživih sredstava u okviru postojećih programa.
- **Olakšati regionalnu integraciju** pružanjem podrške prioritetnim projektima s obzirom na ograničeni fiskalni prostor države, radom sa partnerima u Investicionom okviru za Zapadni Balkan (WBIF), da bi se postigla konzistentna koordinacija u davanju prioriteta projektima i planiranju.

Tokom strateškog perioda, podrška privatnom korporativnom sektoru kao i sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća je obezbijedena preko mehanizama lokalnih preduzeća, i podrške

malom biznisu i indirektno preko komercijalnih banaka. Banka je podržala ekspanziju maloprodajnog lanca Voli Trade i kozmetičkog maloprodajnog lanca Cosmetics Market. Od oba projekta se očekuje da povećaju konkurenciju u maloprodajnom sektoru, poboljšaju korporativno upravljanje, podignu kvalitet usluga i proizvoda koji se nude na tržištu.

Banka je takođe aktivna u imovinskom i turističkom sektoru obezbjeđujući €37 miliona za Adriatic Properties za rekonstrukciju hotela i odmarališta Sveti Stefan i €23.9 miliona pozajmice hotelima Crna Gora da bi podržala obnovu hotela Crna Gora u glavnom gradu Podgorici. Ovaj projekat treba da doprinese većoj konkurenciji i porastu kvaliteta usluga u crnogorskom ugostiteljskom sektoru kao i promociji standarda visoke energetske efikasnosti i održivosti.

U okviru Finansijskog okvira zapadnog Balkana i Hrvatske (WBCFF), banka je takođe bila uspješna u obezbjeđivanju srednjoročnih i dugoročnih kreditnih linija za mala i srednja preduzeća preko finansijskih posrednika Societe General Banka Montenegro i Hipotekarna Banka. Kreditne linije su namijenjene jačanju finansijskog sistema i održavanju adekvatnog pristupa dugoročnom finansiranju koje je trenutno oskudno na lokalnom tržištu, naročito za mala i srednja preduzeća.

Banka je dobro napredovala u unapređenju tranzicije u infrastrukturnom i energetskom sektoru. U 2010. godini, banka je obezbjedila pozajmicu jedinom državnom snabdjevaču i prenosiocu energije, Elektroprivredi Crne Gore, za uvođenje sistema pametnih brojlara, namijenjenog umanjenju tehničkih i komercijalnih gubitaka u distributivnoj mreži. Banka je takođe finansirala kupovinu tri elektro-motorne jedinice za Željeznicu Crne Gore, obezbijedila finansijsku i tehničku podršku za privatizaciju preduzeća Kontejnerski terminal i generalni teret i potpisala pozajmicu za projekat vodosnabdijevanja i tretman otpadnih voda u opštini Danilovgrad. U 2011. godini, banka je podržala investiranje u modernizaciju željezničke infrastrukture, obezbjeđujući kreditna sredstva za kompaniju Željeznička infrastruktura Crne Gore, za finalizaciju rekonstrukcije željezničke linije Nikšić-Podgorica. Potpisano je i produženje pozajmice za željezničku rekonstrukciju u 2012. godini.

Osim finansijskih projekata, banka je mobilisala i vitalnu savjetodavnu podršku za primjenu projekata u oblasti energetske efikasnosti u željeznici, vodosnabdijevanju i prečišćavanju otpadnih voda, investiranje u poboljšanje korporativnog menadžmenta u danilovgradskoj kompaniji za komunalne usluge i pripremu biznis plana za Željeznički prevoz Crne Gore. Štaviše, konsultanti banke su obezbijedili pomoć Vladi za izradu nacarta zakona o komunalnim uslugama i nacionalnog akcionog plana za obnovljivu energiju.

Integracija Crne Gore u regionalno energetsko tržište je prioritet za zemlju, a banka je obezbijedila podršku kroz suverenu/korporativnu pozajmicu za izgradnju Pljevlja-Lastva visoko-naponskog dalekovoda. Ovaj projekat će pomoći da se integriše balkansko tržište struje i stvore veze sa većim, likvidnijim tržištima (Italija), sa potencijalom da obezbijedi veću efikasnost, fleksibilan prekogranični promet i pristup prenosu, kao i veću konkurentnost. Zatim, stvaranje Koordinisane aukcijske kuće sa sjedištem u Podgorici, daje dobar primjer tehničke saradnje u praksi. Nakon opsežnog razgovora sa ključnim zainteresovanim stranama, a to su Sekretarijat jugo-istočne evropske energetske zajednice, Evropska komisija, Banka i deset operatora prenosa električne energije u jugo-istočnoj Evropi, dogovoreno je, u junu 2012, da se ustanovi Koordinisana aukcijska kuća da upravlja preko-graničnim kapacitetom trgovine strujom u jugo-istočnoj Evropi. Ovo je podržano donacijom od €660,000 Specijalnog fonda akcionara banke, koji igra ulogu katalizatora u mobilisanju su-

finansiranja od drugih. Jednom kada ova Koordinisana aukcijska kuća postane operativna, olakšaće prekograničnu trgovinu strujom koja će biti jednostavnija, jeftinija, i transparentnija, a promovisaće razvoj stvarnog regionalnog tržišta električne energije.

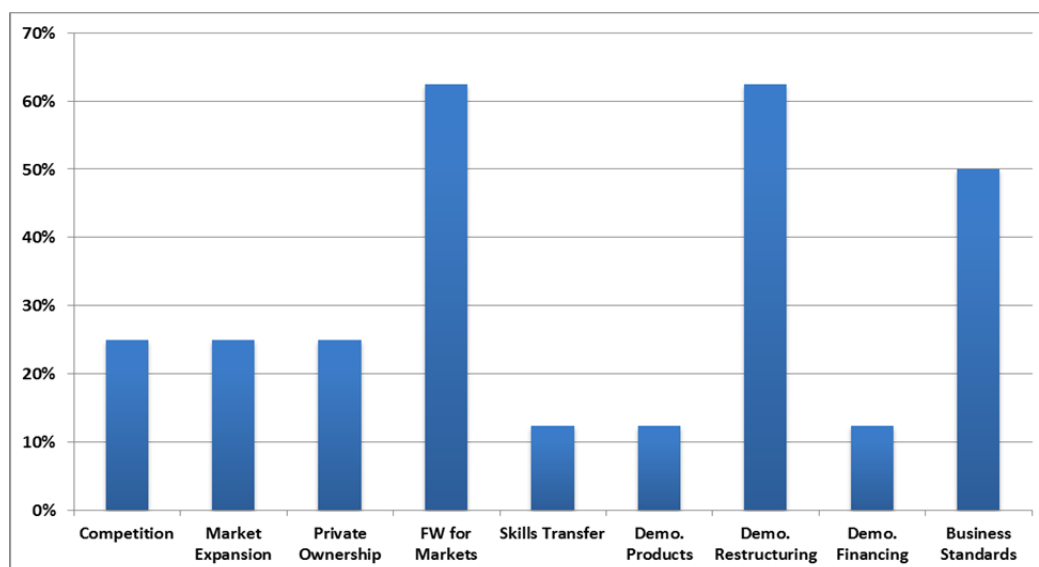
Banka je bila manje uspješna u prethodnom strateškom periodu u obezbjeđivanju finansiranja za projekte obnovljive energije zbog nepovoljnih tržišnih uslova i nemogućnosti lokalnih investitora da zadovolje kriterijume banke. Međutim, postoje pripremni projekti u cilju podrške razvoja malih hidroelektrana kao i vjetroelektrana, čija se implementacija očekuje u 2013 i 2014. godini.

1.3 Tranzicioni uticaj portfolia banke

Od kada je trenutna strategija usvojena u septembru 2010. godine, osam tranzicionih projekata je potpisano od strane banke u Crnoj Gori. Polovina ovih projekata je bila u infrastrukturnom sektoru. Svih osam projekata je dobilo ocjenu 'dobar' ili 'odličan' potencijal tranzicionog uticaja, što je značajno iznad institucionalnog cilja da se 80 procenata projekata ocijeni sa 'dobar' ili bolje. Dvije operacije su procijenjene kao odlične u tranzicionom uticaju. Od jedne od njih, modernizacije crnogorske elektro-distributivne mreže se očekuje da proizvede javno vidljive efekte uspješnog restrukturiranja za ostale potencijalne investitore u ovom sektoru i ima potencijal da poboljša tržišne institucije kroz politiku dijaloga o regulatornim reformama. Pred-privatizacioni projekti sa državnim operatorom tereta i kontejnera takođe imaju sjajan potencijal tranzicionog uticaja, kroz poboljšanje efikasnosti i kvaliteta usluga buduće privatne kompanije i poslaće pozitivne signale regionalnim lukama.

Tranzicioni ciljevi koji su određeni tokom strateškog perioda, odgovaraju tranzicionim prazninama u odgovarajućim sektorima. U infrastrukturi i energiji, fokus je na institucionalnoj sposobnosti da gradi, restruktuiše i poboljšava procese i standard u okviru državnih kompanija. Po sektorima, značajan udio procijenjenih projekata u Crnoj Gori označio je uvođenje viših standarda u poslovanju i praksi korporativnog upravljanja.

Figure 1. Označeni tranzicioni ciljevi (udio projekata), Sept 2010 – Mart 2013



Projekti u koji se nalaze u monitoring sistemu tranzicionog uticaja (TIMS portfolio)¹ u Crnoj Gori dobro djeluju iz perspektive tranzicionog uticaja. Krajem marta 2013. godine, postojalo je 14 operacija u aktivnom TIMS portfoliju za ovu zemlju, i za sve se trenutno procjenjuje da su na putu da dostignu svoj tranzicioni uticaj. Ovo uključuje četiri aktivne operacije (tri u infrastrukturi i jednu u finansijskom sektoru) koje su već značajno dostigle očekivani tranzicioni uticaj, a deset iz bančinog portfolia je na putu da to dostigne. Odražavajući dobre performanse portfolia u zemlji, prosječan rang² crnogorske aktive TIMS-a je iznosio 3.86 krajem marta 2013. godine, i veći nego za sve aktivne projekte u Banci.

2 OKRUŽENJE ZA DJELOVANJE

2.1 Politički kontekst

Opšti izbori iz oktobra 2012. godine, zadržali su vladajuću pro-reformsku, pro-evropsku Demokratsku partiju socijalista (DPS) na vlasti. Ovo je treća izborna pobjeda za DPS koja kao lider vodi koaliciju *Za evropsku Crnu Goru*. Politička orijentacija nove koalicione vlade sastavljene poslije parlamentarnih izbora, u velikoj mjeri je ostala nepromjenjena, sa približavanjem Evropskoj Uniji kao glavnim prioritetom. Međutim, bilo je značajnih kadrovskih promjena, uključujući i povratak lidera DPS-a Mila Đukanovića na mjesto predsjednika Vlade, pošto je nekoliko godina vladao iz sjenke. Njegovo imenovanje za predsjednika Vlade usmjereno je ka jačanju domaće stabilnosti i efikasnom funkcionisanju Vlade tokom osjetljive faze prilaznih pregovora EU. Kandidat DPS-a je dobio takođe predsjedničke izbore koji su se odigrali 7. aprila 2013. godine.

Napori usmjereni ka približavanju Evropskoj uniji ostali su glavni spoljni oslonac za sveobuhvatne reforme. Oslanjajući se na napredak u reformama i prateći pozitivnu odluku Savjeta Evrope, pregovori za pristupanje EU su otvoreni 2012. godine, u junu. Crna Gora je trenutno jedina zemlja zapadnog Balkana u procesu pregovora za pristupanje Evropskoj Uniji. U skladu sa novim pristupom i dodjelom najtežih oblasti na samom početku pristupnih pregovora, Crna Gora će biti subjekat dodatnog nadzora, uzimajući u obzir funkcionisanje njenog pravosuđa i ukupno stanje u oblasti vladavine prava. Ovi ciljani napori bi trebalo da podstaknu dalje poboljšanje poslovnog okruženja.

Crna Gora igra konstruktivnu ulogu u regionalnoj saradnji, a vlasti aktivno podržavaju razne prekogranične i regionalne projekte.

Pogledaj Anex 1 za detaljniju političku procjenu

2.2 Makroekonomski kontekst

Nakon ozbiljne recesije koju je donijela globalna finansijska kriza 2009. godine, crnogorska privreda je bila spremna za snažan oporavak. Rast u privredi je bio 2,5 procenta i 3,2

¹Sve operacije/djelovanja sa više od 6 mjeseci od potpisivanja su posmatrane najmanje jednom zbog njihovog tranzicionog uticaja.

²Rang je kombinacija odgovarajućeg rejtinga za potencijal tranzicionog uticaja i rizika za tranzicioni uticaj. Očekivana tranziciona operacija se obično nadgleda jednom godišnje i rangirana je numerički od 1 do 8, gdje od 1 do 3 označava većinom realizovan uticaj, od 3 do 6-generalno na putu da se ostvare ciljevi tranzicije, i od 7 do 8 – minimum tranzicionog uticaja ili pretjerani rizici.

procenta u 2010. i 2011. godini, zahvaljujući značajnom rastu u izvozu, oporavku domaće potrošnje i podsticaju koji je stizao iz oblasti turizma.

Tokom protekle godine, međutim, privreda je značajno oslabila sa opadanjem spoljne i domaće trznje. Izvoz je opao za 20 procenata za godinu dana tokom 2012. godine. U međuvremenu, uvoz je nastavio da raste, doprinoseći daljem rastu deficita u budžetu. Budžetski deficit od 20 posto BDP ostaje najveći među zemljama regiona. Industrijska proizvodnja je zabilježila najveći pad tokom dvije godine od decembra 2011. godine, dolazeći na 37.5 procenata u odnosu na prethodnu godinu i nastavila je da opada tokom prvih deset mjeseci te godine. Ovaj trend se u velikoj mjeri odrazio i na proizvođača aluminijuma KAP, koja je najveća kompanija i izvoznik u Crnoj Gori.

Inflacija uopšteno ima tendenciju rasta tokom većeg dijela 2012. godine, dostižući u decembru 2012. godine više od 5 procenata, ali primijećeni su neki znaci ublažavanja početkom 2013. godine. Što se tiče fiskalne strane, politika je postala obazrivija, ali sve gora ekonomska situacija i aktiviranje državnih garancija za pozajmice vezane za proizvođača aluminijuma KAP, podstakla je reviziju budžeta iz 2012. godine.

Smanjenje zaduženosti u finansijskom sektoru se nastavilo tokom protekle godine. Između 2006. godine i 2008. godine, prije početka krize, Crna Gora je prijavila godišnji kreditni rast od preko 100 procenata. Od tada je kreditni rast bio negativan, a kao rezultat krediti u privatnom sektoru kao procenat BDP-a su pali sa 69 procenata na kraju 2010. godine na 52 procenta BDP-a na kraju 2012. godine. Bankarski sektor je takođe bio karakterističan po visokoj stopi nekvalitetnih kredita. Takvi krediti su opali sa 21 procenta u 2010. godini do 15,5 procenata do sredine 2012. godine, ali ove cifre ponovo bilježe rast.

Perspektiva za ekonomiju je zamagljena zbog znatne neizvjesnosti, naročito u svijetlu trenutnih slabosti u eurozoni, glavnom tržištu crnogorskog izvoza. Samo skroman rast se očekuje u kratkoročnom periodu. Diversifikacija ekonomije ostaje glavni izazov za izgradnju održivog rasta u srednjeročnom periodu, ali vidljivi napredak u procesu približavanja EU treba da pomogne da se održe direktne strane investicije (FDI) i na kraju povećaju izgledi rasta u zemlji.

U Aneksu 7 se nalazi tabela sa selektovanim ekonomskim pokazateljima.

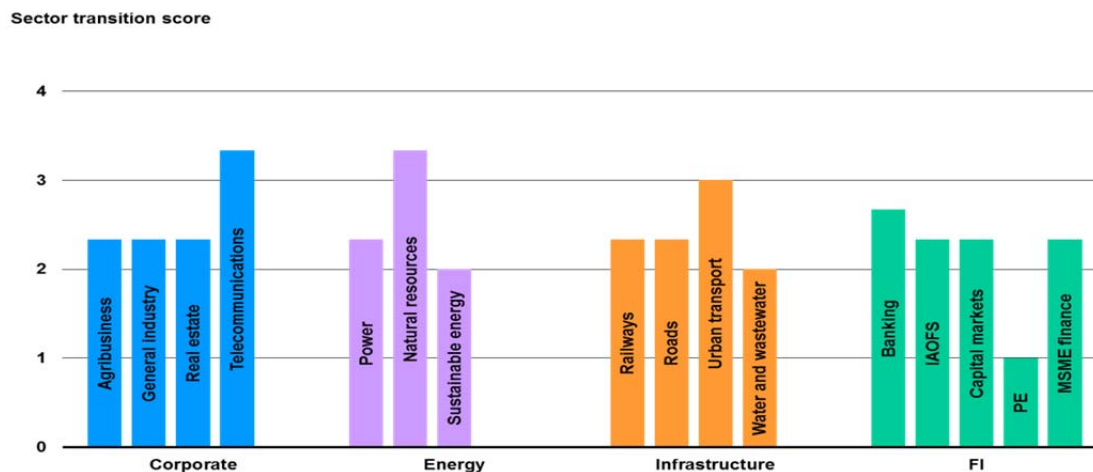
2.3 Kontekst strukturalnih reformi

Crna Gora je značajno napredovala u tranziciji, ali još dosta toga treba da se uradi. Po tranzicionim pokazateljima Evropske banke za obnovu i razvoj, crnogorski rezultati su visoki u oblastima liberalizacije cijena, malih privatizacija, u liberalizaciji trgovinske i strane razmjene, od kojih je posljednji porast u 2012. godini bio rezultat članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Izvjestan napredak postoji i kod velikih privatizacija, ali nekoliko velikih preduzeća i dalje ostaje u državnim rukama. Najveće praznine ostaju u oblasti konkurentne politike, upravljanja i restrukturiranja preduzeća, dvije oblasti u kojima su reforme tradicionalno teže.

Detaljna analiza koja se izvodi svake godine o preostalim tranzicionim izazovima u okviru 16 ekonomskih sektora, pokazuje da Crna Gora ima značajne tranzicione "praznine" u brojnim sektorima (vidi Tabelu 2). U svim osim u jednom sektoru, tranzicione praznine u Crnoj Gori su ili "srednje" ili "velike". Najveće su u sektoru privatnog kapitala, sektoru vodosnabdjevanja i otpadnih voda, kao i sektoru održive energije. Ostale praznine su srednje

u svim drugim granama osim u telekomunikacijama, prirodnim resursima i gradskom prevozu, gdje su tranzicione praznine za strukturu tržišta male.

Pogledaj Anex 2 za detaljniju procjenu preostalih tranzicionih jazova



2.4 Poslovno okruženje

Posljednjih godina Crna Gora je preduzela niz reformi da bi ojačala poslovno okruženje. Značajno poboljšanje je postignuto u pogledu olakšica za pokretanje biznisa prema izvještaju Svjetske banke o poslovanju **WBDB** za 2013. godinu. Od 2006. godine, značajno je smanjen broj procedura kao i troškovi i vrijeme za pokretanje biznisa. Sada je potrebno 6 procedura (smanjeno sa 13 u 2006.), 10 dana (smanjeno sa 24 u 2006.) i 1,6 procenata prihoda po glavi stanovnika (smanjeno sa 6,7 procenata) da bi se pokrenuo biznis. Po ukupnom olakšavanju poslovanja, Crna Gora je trenutno na 51. mjestu od 183 zemlje na svijetu. Time je Crna Gora ispred svih zemalja jugoistočne Evrope, osim jedne, ali jos uvijek ispod većine zemalja Evropske Unije.

Značajan napredak postoji i u oblasti pristupa kreditima za unapređenje biznisa. Crna Gora je stvorila novi javni registar 2009. godine, što je povećalo dužničku pokrivenost sa 0 na 30 procenata, a 2012. godine, Vlada je poboljšala pristup kreditnim informacijama garantujući pravo dužnicima da imaju uvid u svoje lične podatke. Kao rezultat ovih reformi Crna Gora je sada na 4. mjestu po ovom pokazatelju, kaže izvještaj WBDB 2013.

Konačno, Vlada je preduzela niz reformi da smanji poreze na poslovanje, smanjujući poreze na korporativni prihod, kao i stope socijalnog osiguranja i ukidajući neke druge poreze. Prema ovom pokazatelju Crna Gora je napredovala sa 119. mjesta u 2012. godini, na 81. mjesto u 2013. godini.

Međutim, ostaju izazovi u poslovnom okruženju. Na primjer, Crna Gora je i dalje loše rangirana prema "Doing business" indikatorima u pogledu izdavanja dozvola za gradnju (176.), izvršenju ugovora (135.) i registrovanja imovine (117.). Crnogorska preduzeća su anketirana u 2009. godini kroz zajedničko istraživanje EBRD-a i Svjetske banke o okruženju u poslovanju banaka kao i djelovanju preduzeća (**BEEPS**) i tada je ustanovljeno da pristup električnoj energiji, pristup finansijama i izdavanje licenci i dozvola kao i konkurencija u neformalnom sektoru predstavljaju glavne prepreke za poslovanje.

Crna Gora se losije kotira prema pokazateljima Svjetskog ekonomskog foruma i nalazi se na 76. mjestu od 144 zemlje po pitanju cjelokupne konkurentnosti. Prema ovom indeksu, makroekonomsko okruženje predstavlja najveću prepreku konkurentnosti, pa je tako Crna Gora na 118. mjestu prema ovom pod-indikatoru. Zemlja je takođe loše rangirana po svojoj infrastrukturi, naročito u oblasti saobraćaja (94. mjesto), dok je u poređenju sa zemljama iz okruženja povoljnija po kvalitetu javnih institucija (43. mjesto).

2.5 Socijalni kontekst

Tokom posljednje decenije, prihod po glavi stanovnika kao i životni standard u Crnoj Gori se značajno poboljšao, uprkos skorom padu prouzrokovanom svjetskom finansijskom krizom i padu koji je slijedio u eurozoni. Između 2001. i 2011. godine, stvarni bruto društveni proizvod je porastao za 44 procenta a kupovna ekonomska moć po glavi stanovnika je porasla za 75 procenata.

U pogledu socijalnih indikatora napredak je bio neujednacen. Disparitet u licnom dohotku u Crnoj Gori je značajan, naročito između urbanih i ruralnih područja. Prema istraživanju domaćinstava Zavoda za statistiku, prosječan prihod po glavi stanovnika u urbanim područjima je više nego dva puta veći od prihoda u ruralnim područjima u 2011. godini. Kao rezultat, potrošnja za hranu, energiju, zdravstvo i prevoz uzima mnogo veći dio raspoloživih prihoda domaćinstva u ruralnim područjima u odnosu na urbana.

Nezaposlenost takođe značajno varira po regionima. Najniža je u priobalnom području, sa 11,4 posto, dok u sjevernom regionu, gdje su ekonomski uslovi najlosiji, nezaposlenost iznosi skoro trećinu raspoložive radne snage. Jaz je veliki iako je stopa ucesca radne snage značajno niža u sjevernom regionu u odnosu na ostatak zemlje (39 procenata na sjeveru u odnosu na skoro 60 procenata u glavnom gradu Podgorici, a skoro 50 procenata u priobalnom području). Nezaposlenost mladih je veliki problem. U 2011. godini, nezaposlenost među mladima od 25 godina ili mlađim je bila skoro 40 procenata, više nego duplo u odnosu na ukupnu stopu nezaposlenosti koja iznosi oko 18 procenata.

Crna Gora se ne ističe u odnosu na zemlje okruženja po nejednakosti polova, ali ovo predstavlja problem u izvjesnim oblastima. Na primjer, dok je nejednakost među polovima po pitanju nezaposlenosti mala, ovo ipak predstavlja znacajne razlike u učešću na tržištu rada, koja je u 2011. godini iznosila 42,1 procenat za žene u poređenju sa 55,7 procenata za muškarce. Prethodno naglasene regionalne razlike su još veće kada su u pitanju žene. Na primjer, skoro 40 procenata žena je nezaposleno u sjevernom području. Dodatne informacije o polovima su dostupne u Anexu 8.

Upis u osnovne i srednje škole iznosi oko 96 procenata, što je blizu nivoima po **Organizaciji za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)**, ali Crna Gora značajno zaostaje u pogledu kvaliteta obrazovanja. Prema poslednjim podacima ove organizacije u okviru programa za međunarodnu procjenu studenata (PISA) sprovedenom 2009. godine, crnogorski studenti su procenjeni lošije od OECD prosjeka kao i većine zemalja jugoistočne Evrope, na sva tri testa, iz matematike, čitanja i nauke.

2.6 Zakonski kontekst

Posljednjih godina Republika Crna Gora je nastavila da poboljšava zakonski okvir u cilju njegove harmonizacije sa zakonima EU.

Kao dio tih napora za harmonizacijom zakona, Vlada Crne Gore je radila na jačanju zakona za upravljanje poslovnih aktivnosti. Na primjer, novi zakon za zaštitu konkurencije stupio je na snagu u oktobru 2012. godine. On reguliše i ponašanje na tržištu (restriktivne sporazume i zloupotrebu dominantnog položaja) kao i kontrolu spajanja. Što se tiče ovog drugog, najznačajnije promjene se odnose na obavještanje i krajnje rokove kao i one krajnje rokove u okviru kojih novoustanovljeni regulator za nacionalnu konkurenciju, mora da pregleda spajanja i donosi odgovarajuće odluke.

Crna Gora je postala punopravni član Svjetske trgovinske organizacije u aprilu 2012. godine. Među svojim obavezama, kao novi član, Crna Gora je prihvatila da liberalizuje pravila i regulative vezane za njenu trgovinu i strane investicije, uključujući i godišnje izvještanje o privatizacionom programu, primjeni mjera za kontrolu cijena prema konzistentnim uslovima Svjetske trgovinske organizacije, kao i eliminisanje većine postojećih ograničenja na uvoz (kao što su kvote i dozvole itd).

Za više informacija o trgovinskim zakonima pogledajte Anex 3, legislative Crne Gore.

2.7 Kontekst energetske efikasnosti i klimatskih promjena

Crna Gora ima pravni okvir i politiku za energetska efikasnost. Međutim, institucije koje treba da ih primjene ostaju slabe. Primjenjuju se tarife bazirane na troškovima, ali subvencije i dalje postoje, a ekološki troškovi ne ulaze u cijenu energije. Vlada je usvojila razvojnu strategiju za energiju (do 2025. godine) kao i akcioni plan za energetska efikasnost (2008-2012), ali konkretni programi i instrumenti za implementaciju tek treba da se ustanove.

Izvjestan napredak se može primjetiti u izvorima obnovljive energije, kao što su usvajanje legislative i uspostavljanje podsticajnih tarifa (u čemu je banka obezbijedila neophodnu tehničku pomoć u posljednje dvije godine), ali desetogodišnji program za korišćenje obnovljivih izvora energije tek treba da bude usvojen; prvi projekti za ove izvore tek treba da se završe, a postoje i potencijalni rizici u implementaciji novog regulatornog okvira koji podržava obnovljive izvore energije.

Izvjestan napredak je učinjen i u transponovanju EU direktiva o energetska efikasnosti kako je zahtjevano od strane Ugovora o energetska zajednici. Međutim, dodatni rad je potreban naročito u pogledu finalizacije direktive za energetske karakteristike zgrada i podrške uslužnim kompanijama za energiju ESCO, gdje je Banka spremna da pruži podršku.

Crnogorska Nacionalna Komunikacija sa okvirnom konvencijom Ujedinjenih Nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC) identifikuje brojne prioritete prilagođavanja u pogledu klimatskih promjena koje su relevantne za djelovanje banke tokom decenije koja dolazi. Pomjeranja u padavinama i temperaturama su projektovane da se pojača pritisak na vodene resurse. Poboľšanja u infrastrukturi vodosnabdijevanja kao i efikasnosti upotrebe vode u zemljoradnji i industriji su prioriteta. Predviđa se da će generacija hidroelektrana biti pogođena klimatski uslovljenim promjenama u hidrologiji i smanjenjima u površinskim otpadnim vodama koje će biti potrebno uzeti u obzir u sektoru energetska planiranja i u investiranju u HE objekte. Energetska sektor takođe može biti pogođen promjenama i zahtjevima u špicu sezone prouzrokovanim temperaturnim promjenama. Uticaj porasta nivoa mora i priobalne erozije se mora uzeti u obzir prilikom investiranja u priobalnu infrastrukturu kao što su luke.

3 STRATEŠKE ORIJENTACIJE

Iako su reforme uvedene u godinama poslije dobijanja nezavisnosti, Crna Gora se suočava sa mnogobrojnim tranzicionim izazovima dok pokušava da dostigne održivi rast u privredi i unaprijedi dalji proces približavanja Evropskoj Uniji. U strateškom periodu koji slijedi, Banka će se suočiti sa sljedećim izazovima:

- **Širenje privredne osnove kroz povećanje konkurentnosti.** Iako je crnogorska ekonomija naglo rasla u periodu prije krize, ovaj rast je bio neujednačen sa pretjeranim oslanjanjem na lake kredite i podršku starim i nekonkurentnim industrijskim preduzećima. Banka će pomoći Crnoj Gori da pređe na balansirani ekonomski rast ciljanom podrškom malim i srednjim preduzećima u svim sektorima sa potencijalom rasta, uključujući i sektor agro-preradivačke industrije (agri-biznis), i kroz dalje jačanje finansijskog sistema.
- **Podrska održivom turizmu, sektoru nekretnina, kao i pratećim projektima infrastrukture i zaštite životne sredine.** S obzirom na crnogorsku klimu, obalu i prirodna bogatstva, turistički sektor će vjerovatno biti najsnažniji pokretač rasta u dogljednoj budućnosti. Međutim, infrastrukturni i institucionalni preduslovi uz pomoć kojih bi se ovaj potencijal iskoristio, još uvijek nijesu na snazi. Potom, rizici okruženja tokom daljeg turističkog razvoja su značajni. Banka će stoga podržati održive prakse u turizmu i sektoru nekretnina, naročito projekte male zauzetosti, visokog kvaliteta sa snažnim uticajem na ostale sektore i naglaskom na održivost u životnoj sredini. Tamo gdje bude primjenljivo, biće sprovedena rješenja iz oblasti privatnog sektora uključujući javno-privatno partnerstvo.
- **Promovisanje energetske sigurnosti i efikasnosti i regionalne integracije energetske tržišta.** U ovoj oblasti konkurencija prakticno ne postoji, komercijalni i tehnički gubici u distribuciji su značajni, a veoma malo napretka ima u pogledu energetske efikasnosti i smanjenja ugljenika. U srednjoročnom i dugoročnom pogledu, Crna Gora ima mogućnost da postane regionalni energetski čvor. Banka će podržati važne međusobne veze između zemalja regiona, i investiraće u projekte u Crnoj Gori koji poboljšavaju energetske sigurnost, unapređuju energetske efikasnost, i vode do veće konkurentnosti na energetskom tržištu.

3.1 Ključni izazovi i operativni prioriteti

3.1.1 Širenje ekonomske baze kroz povećanje konkurentnosti

Tranzicioni izazovi

- Ekonomija je neujednačena, sa prevelikim oslanjanjem na proizvođača aluminijuma KAP, najveće crnogorsko preduzeće i izvoznika koji je bio visoko subvencionisan od niza uzastopnih vlada i ne može biti ekonomski održiv na duži rok.
- Pristup finansijama je limitiran za mala i srednja preduzeća; dugoročni i srednjoročni krediti su trenutno deficitarni na lokalnom tržištu, naročito u udaljenim i manje urbanizovanim područjima.
- Koncentracija finansijskog sektora je relativno visoka; tri najveće banke čine oko 56 procenata ukupnih sredstava, dok je većina banaka u stranom vlasništvu. Problemi podizanja kvaliteta aktive u nekim od najvećih banaka, opadanje kapitala i pad u kreditnoj podršci matične banke su prouzrokovali da banke prilagode profile rizika i pozajmljuju manje, naročito na srednji i duži rok.

- Dalji napori u pogledu reformi su potrebni poljoprivredi kako bi se povećala konkurentnost. To podrazumjeva razvijanje zemljišnog registra i katastarskog sistema, da bi se razjasnilo vlasništvo zemlje i poboljšala prodajna vrijednost zemlje, kao i ojačao raspon za investiranje u agro-prerađivačkom sektoru.
- Inovativna preduzeća sa visokim potencijalom rasta i izvoza zaostaju u razvoju zbog slabog korporativnog upravljanja, slabe usaglašenosti sa evropskim standardima i problema efikasnosti.

Operativni prioriteti

Da bi se prevazišlo preveliko oslanjanje na nekoliko velikih kompanija, banka će investirati u ciljne sektore gdje mala i srednja preduzeća mogu da pokažu konkurentne prednosti i izgleda za regionalno širenje. **Program za lokalna preduzeća (LEF)** će nastaviti da bude efektivni mehanizam za finansiranje održivih lokalnih preduzeća.

Da bi se ojačala konkurentnost, inovacije i izvozne mogućnosti lokalnih mikro, malih i srednjih preduzeća, banka će koristiti instrumente podrške za mala preduzeća da bi poboljšala produktivnost i operacionu efikasnost, uz podršku usvajanja standarda kvaliteta kao i unaprijeđenja marketinških tehnika, koji će biti iskorišćene da se olakša finansiranje preko već pomenutog LEF-a ili kreditnih linija koje će biti plasirane preko lokalnih banaka.

Za rješavanje ograničenja u pristupu finansijama banka će nastaviti da obezbjeđuje srednjoročne i dugoročne kreditne linije kroz finansijske posrednike i program investicionog okvira za Zapadni Balkan i Hrvatsku (WBCFF). Ove kreditne linije će takođe poboljšati finansiranje malih i srednjih preduzeća u ruralnim područjima i podržaće balansiranje regionalnog razvoja. Takođe putem finansijskih posrednika, Banka će uzeti u obzir i pružanje podrške mikro i malim preduzećima koja se nalaze u manje urbanizovanim geografskim sredinama.

Da unaprijedi razvoj i reforme u agro-prerađivačkom sektoru, banka će pokušati da poveća svoju prisutnost u onim djelovima sektora gdje postoje očigledne mogućnosti izvoza i konkurentne prednosti kao što su obrada, logistika i maloprodaja, kao i lokalne kompanije za preradu hrane koje mogu da snabdijevaju ugostiteljsku industriju i turistički sektor.

Politički dijalog

Banka će biti aktivno uključena kao donator i donatorski menadžer u instituciji fonda za razvoj i inovativnost preduzeća Zapadnog Balkana (**WB EDIF**), koja je kreirana da poveća provizije od finansija za bitan porast malih i srednjih preduzeća. Kroz ovaj mehanizam, Banka će takođe imati snažniji glas za intervencije u političkim reformama u regulatornom okruženju i za mala i srednja preduzeća i za investitore. U zajedničkim naporima sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, banka će podržati vladine reforme vezane za upravljanje visokog nivoa ne-kvalitetnih kredita u zemlji, kako bi se podstakla kreditna aktivnost u **realnom sektoru**.

Kao član Savjeta za strane investitore, Banka će nastaviti da aktivno učestvuje u investicionoj klimi u zemlji i da promoviše razvoj poslovnih prilika za strane investitore.

3.1.2 Podrška održivom turizmu, sektoru nekretnina, kao i pratećim projektima infrastrukture i zaštite životne sredine.

Tranzicioni izazovi

- Crna Gora ima nedostatak kvalitetnih objekata sa malim stepenom zauzetosti prostora, i objekata koji ispunjavaju ekološke standarde u ugostiteljskom sektoru. Pored toga postoji i nedostatak komplementarnih usluga da diversifikuje bazu klijenata i produži turističku sezonu na cijelu godinu.
- Infrastruktura i prateći uslužni servisi (kao npr. lokalni i regionalni putevi, komunalije, postrojenja za preradu otpada, luke) koji su potrebni za podršku većih, višenamjenskih razvojnih projekata, su generalno neadekvatni i zbog toga su potrebna značajnija ulaganja.
- Neka državna preduzeća i imovina koja je potencijalno važna za turističku industriju, kao što su Brodogradilište Bijela i zdravstveni institut u Igalu treba da budu privatizovani.
- Crna Gora ima manjak kvalitetnih, finansijski pristupačnih stambenih jedinica, dok većina postojećih izgrađenih objekata ima nisku energetska efikasnost. Lokalne banke imaju ograničene kapacitete za pružanje podrške većim razvojnim projektima iz oblasti nekretnina.

Operativni prioriteti

Promovisati održive prakse u turističkom sektoru. Banka će podržati razvoj turističkih projekata male zauzetosti prostora i visokog kvaliteta sa jakim uticajem na okruženje kao i projekte koji promovišu energetska efikasnost i ekološki održivu praksu.

Olakšati modernizaciju infrastrukture vezane za turistički sektor. Banka će investirati u infrastrukturne projekte i prateće usluge kao i projekte zaštite životne sredine koji su vitalni za dalji rast. U svjetlu značajnijih tranzicionih razlika u svim infrastrukturnim oblastima, kao i ograničenog fiskalnog prostora zemlje, Banka će podržati investicije u oblastima infrastrukture, opštinske i ekološke projekte kroz javno-privatno partnerstvo ili druge forme koncesionog finansiranja. Ulaganja u obilaznice na obali, gradske bulevare i uspinjaču u Kotoru će poboljšati lanac usluga koje se nude u obalskom regionu i produžiti turističku sezonu. Očekuje se da se banka uključi i u projekat luke u Bijeloj sa ciljem da podrži trajno zbrinjavanje industrijskog otpada i uvođenje najboljih praksi u oblasti zaštite zdravlja i bezbjednosti u radu. Banka bi mogla da učestvuje u poboljšanju lokalnih i regionalnih puteva kao i razvoju drugih komplementarnih infrastrukturnih potreba, što bi pomoglo da se privuku prijeko potrebne investicije u turističkom sektoru.

Poboljšati ulogu privatnog sektora. Banka će podržati privatizaciju preduzeća u vlasništvu države što bi moglo da ima značajan tranzicioni uticaj na oblast turizma na selektivnoj osnovi. Posebno, očekuje se da će privatizacije Luke Bijela, zdravstvenog instituta u Igalu i Luke Kotor privući uvažene međunarodne partnere, koji će podići kvalitet usluga koje se nude u zemlji i uvesti nove standarde u ugostiteljskom i nautičkom sektoru

Da bi se popunile praznine u oblasti nekretnina, banka će podržati razvoj kvalitetne i pristupačne stambene gradnje kao i inicijative za energetska efikasnost u zemlji kroz direktno finansiranje projekata ili putem kreditnih linija preko finansijskih posrednika. Takođe, u zavisnosti od zahtjeva tržišta, banka će razmotriti obezbjeđivanje hipotekarnih kreditnih linija kroz postojeći WBCFF.

Politički dijalog

Banka će biti angažovana u redovnom dijalogu sa vlastima kako bi obezbijedila da njene operativne aktivnosti u ugostiteljskom i turističkom sektoru budu održive, ekološki odgovorne i u saglasnosti sa dugoročnom turističkom strategijom države.

U saradnji sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, banka će raditi sa Vladom na prioritetnim infrastrukturnim projektima koji su vitalni za oblast turizma obezbjeđujući efikasnu raspodjelu fiskalnog prostora i resursa posvećenih ostvarivanju takvih projekata.

Banka će ohrabriti transparentnu privatizaciju i rješavanje nerješениh pitanja postojeće imovine. Restruktuiranje kompanija u javnom sektoru i obezbjeđivanje koncesija za privatno učešće u infrastrukturi i turizmu će pomoći u nastavku procesa približavanja Evropskoj Uniji.

3.1.3 Promovisanje energetske sigurnosti i efikasnosti i regionalne integracije energetskih tržišta

Tranzicioni izazovi

- Vlada je usvojila ambicioznu strategiju energetskog razvoja, ali konkretni programi i instrumenti za implementaciju da bi se promovisala obnovljiva energija i energetska efikasnost još nijesu ustanovljeni.
- U energetskom sektoru praktično nema konkurencije. Sva proizvodnja kao i distribucija i snabdjevanje je i dalje isključivo u vlasništvu državne kompanije EPCG. Zakon o energiji je bio osnov za pravno razdvajanje prenosne mreže u posebnu jedinicu, ali proizvodnja, distribucija i snabdjevanje su još uvijek zakonski integrisani u okviru EPCG (iako su tri komponente funkcionalno razdvojene).
- Gubici u distributivnoj mreži su smanjeni, ali su i dalje značajni (približno 20 procenata); naplata prihoda je znatno ispod nivoa uporedivih komunalnih preduzeća u Zapadnoj Evropi, posebno zbog teškoća u isključivanju mušterija koji ne plaćaju. Napredovalo se u usvajanju legislativne za poboljšanje konkurentnosti u energetskom tržištu i postavljanju osnova za efikasnu regulaciju cijena, ali tarife koje određuje Regulatorna agencija za energiju su tačka neslaganja između ove agencije i EPCG.

Operativni prioriteti

Da bi se olakšao razvoj obnovljivih izvora energije, Banka će podržati razvoj projekata za obnovljivu energiju u zemlji- naročito vjetroelektrana i malih hidroelektrana. Implementacija ovih projekata će zahtijevati od Crne Gore da usaglasi svoje energetske zakone sa zahtjevima EU i poveća mogućnosti za preko-graničnu trgovinu.

Za unaprijeđenje energetske efikasnosti i smanjenje otpada, Banka će nastaviti da podržava program pametnih brojala EPCG radi poboljšanja energetske efikasnosti i upravljanja na osnovu potražnje, što takođe poboljšava prikupljanje prihoda i smanjuje troškove u distribuciji. Program Banke za regionalne kreditne linije WeBSEEF II će biti spreman da proširi kreditne linije za održivu energiju za manje projekte u lokalnim komercijalnim bankama, u zavisnosti od zahtjeva.

Da bi povećala ulogu privatnog sektora i povećala konkurentnost, Banka će investirati u projekte koji poboljšavaju energetske sigurnost, stvaraju nove proizvodne kapacitete, stimulišu konkurenciju, obogaćuju energetske izvore (npr. vjetroelektrane), poboljšavaju efikasnost i stvaraju šira i veća tržišta kroz regionalne integracije. Investicione mogućnosti će

se odvijati kroz program WeBSEDF (direktno finansiranje održive energije zapadnog Balkana), kao i kroz širu skalu investicija u oblasti proizvodnje struje, prenosa električne energije i prenosnih mreža.

Da bi promovisala integraciju regionalnih tržišta energije, Banka će podržati predložene visokonaponske međukonekcije do Italije kroz investicije u prenos električne energije u Crnoj Gori i jačanje sličnih veza sa susjednim zemljama. Projekat će omogućiti balkanskim proizvođačima električne energije kao što su Srbija i Bosna i Hercegovina da prodaju struju Italiji, gdje su veleprodajne cijene značajno više od onih u regionu, tako promovišući arbitražu. Povezujući balkansko tržište struje sa Italijom, projekat će kreirati veće, likvidnije tržište sa potencijalom za veću efikasnost i efektivniju konkurenciju, kao i stvaranje atraktivnijeg okruženja za investitore, naročito u oblasti obnovljive energije. Banka će nastaviti da podržava rad regionalne Koordinisane aukcijske kuće u razvoju regionalnog tržišta struje.

Politički dijalog

Uzimajući u obzir da su intenzitet emisije ugljenika i energije visoki u Crnoj Gori, Banka će se fokusirati na obezbjeđivanje finansijske i tehničke saradnje i podrške, za sektor obnovljive energije i projekte energetske efikasnosti. Banka će nastaviti da pruža podršku Vladi u uspostavljanju tržišno opredijeljenih političkih okvira i regulativa koje promovišu investicije u oblasti energetske efikasnosti i smanjenja emisije ugljenika i da radi na poštovanju ekoloških standarda EU, kao i za poboljšanje regulatornog okvira.

Banka će i dalje podržavati izgradnju institucionalnih kapaciteta, implementaciju zakona i regulative povoljne za investitore i razvoj nacionalnog plana za izvore obnovljive energije što je u skladu sa tom direktivom EU u oblasti obnovljive energije. Dodatni rad je potreban naročito u vezi sa transponovanjem direktiva EU o energetske efikasnosti, a banka je spremna da pruži podršku u ovoj oblasti.

3.2 Socijalne i ekološke implikacije predloženih aktivnosti Banke

Socijalni okvir kao i zakonski okvir o socijalnim pitanjima i zaštiti životne sredine predstavlja glavne elemente pristupa Evropske Unije procjeni projekata i upravljanju koje nalaze EU. To uključuje zakone o Strateškoj procjeni uticaja, procjeni uticaja na životnu sredinu, integrisanoj prevenciji zagađenja, i zahtjevima za objavljivanje informacija i javnoj raspravi. Svi projekti Evropske banke za obnovu i razvoj su predmet socijalne politike i politike prema životnoj sredini i uslovima za realizaciju.³ Banka će raditi sa klijentima i procjenjivati rizike i mogućnosti svakog projekta vezano za životnu sredinu i u socijalnom pogledu, i pomoći će da se primjene zahtjevi za realizaciju, uključujući dobru međunarodnu praksu i relevantne standarde Evropske Unije. Tokom operativne i faze izgradnje, EBRD će nadgledati projekte prema ugovorenim obavezama i standardima, a priroda i učestalost nadgledanja biće određena socijalnim i ekološkim rizicima koji su vezani za tu investiciju.

Veći dio privrednog razvoja Crne Gore će zavisi od njene sposobnosti da razvije sopstvene prirodne i kulturne resurse na ekološki i društveno održiv način. Zemlja ima nekoliko međunarodno priznatih biodiverziteta i kulturnih znamenitosti, uključujući Bokokotorski zaliv, Skadarsko jezero i Nacionalni park Lovćen. Projekti u turističkom sektoru treba da

³Politika banke za socijalna pitanja i zaštitu životne sredine I uslovi za realizaciju iz 2008. godine će biti revidirani tokom 2013. godine. Bilo koja nova politika bude donešena, ona će se odnositi na projekte koji će se sagledavati poslije datuma stupanja na snagu nove politike.

budu kreirani i primijenjeni tako da štite i, gdje je moguće, naglašavaju prirodna i kulturna bogatstva. Evropska banka za obnovu i razvoj će podržati inicijative da se promoviše održivi turizam. Infrastruktura koja podržava razvoj turističkog sektora, uključujući puteve i postrojenja za tretman otpadnih voda, treba da bude dizajnirana i izgrađena tako da zadovolji najbolju praksu društvenih standarda i standarda zaštite životne sredine.

Investicije u energetska efikasnost i oblasti obnovljive energije imaju potencijal da značajno smanje intenzitet ugljenika u Crnoj Gori. Za projekte obnovljive energije i naročito vjetrenjače, prilikom donošenja odluka o njihovoj lokaciji, treba uzeti u obzir biodiverzitet i specifičnosti staništa, uključujući izbjegavanje ili minimalizaciju uticaja na zaštićena područja i puteve migracija ptica. Ovo se takođe odnosi i na projekte prenosa električne energije. Dodatno, Evropska banka za obnovu i razvoj će uz izvještaje o uticaju na životnu sredinu uključiti i procjenu intenziteta emisije ugljenika od strane proizvodnog izvora. Konačno, projekti obnovljive energije i prenosa električne energije, često uključuju eksproprijaciju zemljišta, pa gdje je to slučaj, Evropska banka za obnovu i razvoj će primjenjivati uslove za preseljenje i poboljšanje životnog standarda.

Rodna ravnopravnost

U skladu sa skoro odobrenom Strateškom inicijativom o rodovima, Evropska banka za obnovu i razvoj će pokušati da razvije i primjeni projekte u odgovarajućim sektorima i oblastima u Crnoj Gori. Prema procjeni jaza među polovima napravljenoj u okviru ove inicijative (SGI), Crna Gora nije među onim državama gdje je jaz među polovima najveći. Međutim, prema raspoloživim ljudskim i finansijskim resursima i u zavisnosti od mogućnosti, projekti sa komponentom rodne ravnopravnosti će se razmatrati u Crnoj Gori. Banka će nastojati da radeći sa svojim klijentima, gdje je to moguće, podstakne pristup finansiranju ženama preduzetnicima, podrži ravnopravnost prilika na radnom mjestu i promoviše napredak u karijeri, kao i da osiguraju da žene, kao i muškarci, imaju jednaku korist od investicije banke.

4 PRISTUP KAPITALU: PRIVATNI I JAVNI IZVORI FINANSIRANJA

4.1 Pristup kapitalu

Većina crnogorskog javnog duga se finansira spolja. U posljednjih par godina, većina finansija je došla od direktnih kredita banke kao i od zvaničnog finansiranja, uglavnom od Svjetske banke. Pored toga, Crna Gora je iskoristila međunarodna tržišta jednom, od svoje nezavisnosti 2006. godine. Zemlja je 2010. godine uspješno izdala svoje prve euroobveznicu, petogodišnju obveznicu od 200 miliona eura sa nominalnom kamatnom stopom od 7.875 procenata. Ostatak javnog duga se finansira na domaćem tržištu kapitala. Crna Gora ima suvereni rejting od **BB- od Standard i poor's i Ba3 od Moody's.**

Domaća tržišta kapitala su još uvijek prilično nerazvijena. Tržišna kapitalizacija na crnogorskoj berzi je 73.2 procenta BDP-a u 2011. godini, sa obrtom od 0.02248. Samo 29 kompanija je uvršteno u liste 2011. godine, a trguje se samo najjednostavnijim instrumentima, kao što su obveznice i akcije. Tržište novca je takodje u svojim ranim fazama razvoja. Prema Centralnoj banci, trezorski zapisi su samo kratkoročne hartije od vrijednosti kojima se trguje na tržištu novca, a banke su najveći investitori na ovom tržištu.

Pravna lica obično dobiju finansiranja kroz komercijalne banke. Ulazak stranih bankarskih grupa u Crnu Goru je podstakla značajan rast u pristupu kreditima za domaćinstva i pravna lica. U periodu prije krize, kreditiranje u privatnom sektoru je raslo veoma brzo, u 2007. Godini dostiglo vrhunac sa skoro 200 procenata u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, pošto je globalna finansijska kriza pogodila zemlju 2009. godine kreditne aktivnosti su stalno smanjivale. Na kraju 2012. godine, kreditni rast je i dalje negativan, ali pad se nivelirao. U decembru 2012. godine, kreditiranje je opalo za samo 3 procenta u odnosu na prošlu godinu, upoređujući sa dvocifrenim padom na početku godine i tokom većeg dijela 2011. godine.

4.2 Finansiranje multilateralne razvojne banke (MDB) i saradnja sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama i multilateralnim donatorima

Banka će nastaviti da angažuje međunarodne finansijske institucije, Vlade i druge partnere da se bave ključnim izazovima tranzicije i dodatno podrže ekonomski rast.

Svjetska banka (SB)

Strategija partnerstva Svjetske banke (CPS) za period 2011 – 2014. je orjentisana na klijenta i ima dva strateška stuba:

- Jačanje institucija i konkurentnosti u skladu sa zahtjevima za pristupanje EU.
- Unaprijeđenje upravljanja zaštitom životne sredine.

Preciznije, SB se fokusira na kredite za razvojne politike u finansijskom javnom sektoru, koje imaju za cilj jačanje bankarskog sektora i fiskalnu stabilizaciju, kao i da dovedu do usklađivanja propisa sa EU normama, i podstaknu obnavljanje kreditnog rasta. Nova investiciona kreditiranja su planirana i za čišćenje životne sredine i projekat regionalnog programa osiguranja od rizika katastrofe. U 2012. godini, SB je odobrila 60 miliona € za garancije finansijskom sektoru, kako bi podržali napore države da ojača bankarski sistem i poveća njegovu otpornost na moguće šokove u budućnosti.

U skladu sa ciljevima CPS strategije, SB trenutno realizuje nekoliko projekata:

- Zajam za javne rashode i razvojnu politiku rasta u iznosu od 50 miliona € kako bi obezbijedila sredstva pod povoljnijim uslovima i omogućila Vladi da poboljša strukturu javnog duga.
- 60 miliona dolara kredita za upravljanje industrijskim otpadom i projekte čišćenja (pet crnih tačaka).
- Vježba simulacije finansijske krize da se poboljša sposobnost nošenja sa potencijalnim sistemskim problemima i ublaže potencijalne negativni efekti.
- Tehnička pomoć za rješavanje visokog nivoa nekvalitetnih kredita u zemlji.

EBRD će upotpuniti napore Svjetske banke da pruži podršku Vladinim naporima za rješavanje visokog nivoa nekvalitetnih kredita. Ovo pitanje je bilo upućeno u okviru sastanka Bečke inicijative u martu 2012.

Evropska investiciona banka (EIB)

Do današnjeg datuma, kreditno poslovanje EIB u Crnoj Gori je u vrijednosti od 260 miliona eura. Krediti imaju za cilj da promovišu privredne aktivnosti kroz sanaciju i proširenje transportne mreže (drumske, željezničke i aerodrom), razvoj energetske infrastrukture, kao i zaštitu životne sredine. EIB je odobrila 20 miliona eura kreditnu liniju za Societe Generale Banku Montenegro za finansiranje malih i srednjih preduzeća, kao i drugih korisnika. Pored toga, preko finansijskog posrednika EFSE, EIB je odobrila finansiranje mikro i malih preduzeća kao i seoskih i stambenih kredita za pet zemalja zapadnog Balkana, uključujući i Crnu Goru.

EBRD će nastaviti blisku saradnju sa EIB-emu pružanju podrške infrastrukturnim projektima. Implementacija projekta autoputa Bar-Boljare je dobra prilika za saradnju sa EIB-em, ali će biti predmet investicione strukture koja tek treba da bude odobrena od strane Vlade. Poboljšanje lokalnih puteva predstavlja još jednu investicionu priliku za saradnju sa EIB-em.

Investicioni okvir za zapadni Balkan

Banka će nastaviti da blisko saraduje sa EU i drugim međunarodnim finansijskim institucijama kroz WBIF da podrži razvoj infrastrukturnih projekata. Pored toga, ona će tražiti sredstva za aktivnosti na pružanju podrške malim preduzecima kroz WB EDIF. Kroz WBIF, Banka će pomoći Vladi da razvije neophodne regulatorne okvire koji podstiču ulaganja preduzeća u energetska efikasnost u cilju povećanja konkurentnosti. Pored toga, Crna Gora je zemlja korisnica koja učestvuje u "Regionalnom programu za energetska efikasnost za Zapadni Balkan". Program uključuje značajno jačanje institucionalnih kapaciteta i regulatornu podršku i razvoj novih proizvoda za energetska efikasnost javnog sektora.

WBIF je obezbijedio sredstva za tehničku pomoć kako bi se finansirala studija izvodljivosti za izgradnju Lastva-Pljevlja visokonaponskog dalekovoda koji će omogućiti prenos električne energije između Italije i Jugoistočne Evrope.

Evropski fond za jugoistočnu Evropu (EFSE)

EFSE promoviše pružanje održivog finansiranja i razvoja, naročito u malim i srednjim preduzecima i privatnim domaćinstvima, preko šest aktivnih partnerskih institucija, preko komercijalnih banaka i mikrofinansijskih institucija MFI (CKB, NLB Crna Gora, Erste banka, Hipotekarna banka, Monte kredit, Alter Modus). Crna Gora predstavlja 4,2 odsto od ukupnog investicionog portfolio EFSE-a vrijednog 807 miliona eura. EBRD će nastaviti da saraduje sa EFSE u pružanju podrške MFI sektoru u zemlji.

Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW)

Od jula 2012. godine, projekti finansirani od strane KfW-a dostigli su ukupnu vrijednost od oko 230 miliona eura, a u pripremi je još projekata u vrijednosti od 200 miliona eura. Prioritetne oblasti u koje su uključeni u zemlji su:

- Unapređenje sistema vodosnabdijevanja u zoni morskog dobra, izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kanizacionog kolektora, kao i popravke ispusta u morsku vodu i kanizacione mreže.
- Energetski sektor - ulaganja u sanaciju starih elektroenergetskih postrojenja, opreme i proširenje regionalnog napajanja kroz finansiranje dalekovoda do Albanije (€ 44 miliona) i nedavno odobrenog sufinansiranja € 25 miliona eura za finansiranje zemaljskog dijela visokonaponskog dalekovoda do Italije za prekograničnu trgovinu električnom energijom.
- Podrška za finansijski sektor i privatni sektor kroz kreditne linije koje promovisu mikro, mala i srednja preduzeća i projekte energetske efikasnosti.

Kao član Sekretarijata energetske zajednice, EBRD će nastaviti da aktivno učestvuje u ovoj inicijativi, a takođe će nastaviti da razvija svoje partnerstvo sa KfW-om kroz sufinansiranje projekata u sektoru energetike. Banka je već odobrila sufinansiranje pogona za visokonaponsku interkonekcijusa Italijom i ona će nastaviti da blisko saraduje sa KfW-om u toku realizacije projekta. Takođe, u narednom periodu, istražiće se i druge investicione mogućnosti sa KfW-om, ali će biti predmet Vladinog ograničenog fiskalnog prostora.

Centralnoevropska inicijativa (CEI)

Banka će nastaviti blisku saradnju sa CEI na pružanju tehničke pomoći za izradu studija izvodljivosti koje se uglavnom odnose na opštinski razvojni sektor, a takođe, gdje to bude primjenjivo, tu podršku će nastaviti i u okviru drugih sektorima, kao što su poljoprivreda, energetika i transport. CEI nastavlja da sprovodi aktivnosti kao što su preinvesticiono podizanje kapaciteta za identifikaciju, promovisanje i procjenu projekata u zemlji, kao i aktivnosti koje se odnose na implementaciju projekta. Neke CEI aktivnosti su takođe koordinirane sa bilateralnim donatorima.

Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP)

UNDP promoviše aktivnosti vezane za održivi turizam, energetska efikasnost i obnovljive izvore energije u Crnoj Gori. Banka će nastojati da podrži inicijativu energetske efikasnosti kroz legalizaciju stambenih pitanja - inicijativu koju zajednički preduzimaju UNDP i Vlada Crne Gore.

Bilateralni donatori

Bilateralni donatori su aktivni i važni partneri u Crnoj Gori, iako je nivo podrške nedavno opao zbog finansijske krize i fiskalnih izazova u eurozoni. Ovi donatori pomažu sektore uz tehničku pomoć putem grantova, uključujući tu i određeni broj projekata EBRD-a. Banka aktivno radi u sferi infrastrukture i energetike sa bilateralnim donatorskim organizacijama u Češkoj Republici, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji. U narednom strateškom periodu ta saradnja se i dalje očekuje.

PRILOG 1 – POLITIČKA PROCJENA

Crna Gora je posvećena i primjenjuje načela višestranačke demokratije, pluralizma i tržišne ekonomije u skladu sa uslovima navedenim u članu 1. Sporazuma o osnivanju Banke.

Ustavni i zakonodavni okvir za pluralističke parlamentarne demokratije je uspostavljen. Podjela vlasti i ravnoteža u političkom sistemu, garancije osnovnih prava i zaštite manjina, a i značajna uloga civilnog društva, su uglavnom u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, na osnovu procjene Savjeta Evrope. Izbori se obično sprovode na način koji OEBS i Savjet Evrope smatraju slobodnim i u skladu sa međunarodnim standardima.

U periodu od donošenja prethodne Strategije, Crna Gora je ostvarila dalji napredak u demokratskim reformama, u velikoj mjeri usmjeren ka integraciji u EU. Napredak je učinjen naročito u oblastima koje se smatraju ključnim slabostima u zemljama Zapadnog Balkana, kao što je funkcionisanje državnih institucija, pravosuđa, reforma javne uprave, i poslovno okruženje. I zakonodavni i institucionalni okviri su poboljšani, što omogućava jačanje demokratije, vladavinu prava, zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Crna Gora je uskladila izbornu zakonodavstvo sa Ustavom, a to je bila dugogodišnja preporuka OEBS-a i EU, a bila je i od obje strane preporuka za dalje unapređenje pravnog okvira za izbore. Međutim, vlasti treba da se pozabave stalno prisutnim nedostatkom povjerenja javnosti u izborni proces i ograničeni administrativni kapaciteti Crne Gore i dalje predstavljaju izazove u određenim oblastima, uključujući pravosuđe (mada je ukupna efikasnost poboljšana) i borbu protiv korupcije.

Napredak u demokratskim reformama ostvarenim od strane crnogorskih vlasti se ogleda u ubrzanom približavanju EU. Od usvajanja prethodne Strategije, Crna Gora ne samo da je dobila formalni status zemlje kandidata za EU (decembar 2010. godine), već je i otvorila pregovore o pridruživanju EU u junu 2012. godine. Danas je ona jedina zemlja zapadnog Balkana u tako poodmakloj fazi integracije u EU. Prema zaključcima najnovijeg Izveštaja o napretku Evropske komisije (EK) o Crnoj Gori, koji je objavljen 10. oktobra 2012. godine, koji procjenjuje napredak postignut u toku prethodne godine u ispunjavanju kriterijuma iz Kopenhagena, uključujući i stabilnost institucija, vladavinu prava, zaštitu ljudskih prava i manjina, Crna Gora, "nastavlja da dovoljno ispunjava političke kriterijume za članstvo u EU" i ona je "poboljšala svoju sposobnost preuzimanja obaveza koje proizilaze iz članstva u EU"⁴.

Slobodni izbori i reprezentativna Vlada

Slobodni, poštenu i konkurentni izbori

Postojeći pravni okvir koji omogućava "adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora"⁵. Zakonski okvir je imao koristi od niza reformi. Ustav i Zakon o izboru odbornika i poslanika (izborni zakon) su primarni zakonski propisi koji regulišu izbore. Početni izborni zakon iz 1998. godine je više puta mijenjan. Preporuka OEBS-ove Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE / ODIHR) da se uskladi izborni zakon sa

⁴Evropska komisija, komunikacija Komisije sa Evropskim parlamentom i Savjetom, Crna Gora 2012. Izvještaj o napretku, 10. oktobar 2012.

⁵OEBS / ODIHR, Ograničena misija za posmatranje izbora, Crna Gora, prijevremeni parlamentarni izbori od 14. oktobra 2012. godine, Završni izvještaj, strana 1.

Ustavom je osnažena od strane EU, čime je postala jedan od uslova za otvaranje pregovora o pristupanju EU. Ovaj cilj je postignut kroz amandmane usvojene u Skupštini u 2011. godini. OEBS / ODIHR i Komisija Savjeta Evrope za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), zaključili su kroz Zajedničko mišljenje da su izmjene i dopune izbornog zakona "pozitivan razvoj", i da su posebno "pohvalne" za promovisanje veće rodne ravnopravnosti i zastupljenosti manjina. Međutim, prethodni OEBS / ODIHR da biste uklonili 24 meseci zahtev boravka dodatno ispune međunarodne obaveze tek treba da se realizuje.⁶ Međutim, prethodne preporuke OEBS-a / ODIHR-a da se ukloni zahtjev za 24-mjesečnim boravkom u zemlji kako bi se dodatno ispunile međunarodne obaveze, tek treba da se realizuje.

Prvi Ustav nakon sticanja nezavisnosti uspostavio je jednodomni Parlament koji se sastoji od 81 poslanika, koji se biraju na period od četiri godine u okviru jedne sveopšte izborne konstitucije po proporcionalnom sistemu zatvorenih lista. U 2011. godini, amandmanima su uklonjena rezervisana mjesta manjina, pružajući umjesto toga smanjeni prag za sve manjinske stranke. To je učinjeno u skladu sa ustavnim zahtjevima za "autentičnu zastupljenost" i omogućilo širu zastupljenost manjina. U isto vrijeme, etničke političke partije koje su ranije imale koristi od tih rezervisanih mjesta su kritikovale te reforme.

Sprovedena su tri opšta izbora od proglašenja nezavisnosti 2006. godine. Izbori su generalno veoma konkurentni, počevši od inkluzivnog i transparentnog upisa kandidata koji nude širok izbor biračkom tijelu. Kandidati mogu slobodno da vode kampanju. Centralna izborna komisija je stalni nezavisni organ, biran od strane parlamenta, a djeluje na efikasan i transparentan način. Nakon amandmanskih izmjena u izbornom zakonu iz 2011. godine, izborna administracija omogućava veći pluralizam. Mediji biračima pružaju raznovrsnu i široku pokrivenost izborne kampanje. Izborni zakon predviđa i domaće i međunarodne posmatrače na svim nivoima izborne administracije.

Uprkos ukupno dobrom sprovođenju izbora, bilo je povremenih navoda o sprezi države i partija, što sugeriše da treba preduzeti mjere da se poveća povjerenje javnosti u integritet izbornog procesa. U cilju jačanja povjerenja javnosti u kvalitet biračkih spiskova, OEBS je preporučio da se uloži što više napora u informisanje javnosti o preduzetim mjerama za eliminisanje dupliranja i uklanjanje umrlih birača⁷.

Posljednji opšti izbori, koji su održani 14. oktobra 2012. godine, ocijenjeni su od OSCE-a / ODIHR-a u konačnom izbornom posmatračkom izvještaju kao sprovedeniu "mirnom i pluralističkom ambijentu" i "s daljom konsolidacijom sprovođenja demokratskih izbora u skladu sa obavezama prema OEBS-u"⁸. Međutim, snimci sa sastanaka vladajuće stranke održanih tokom priprema za izbore 2012. godine, koji su procurili u medije, izazvali su kontroverze i o njima je uveliko raspravljano u javnosti. Na snimljenim razgovorima članovi stranke su aludirali na moguće zloupotrebe državnih resursa, kako bi dobili veću podršku birača.

⁶Komisije Savjeta Evrope za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija) i OEBS / ODIHR, Zajedničko mišljenje o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika Crne Gore, 14. juna 2011. godine.

⁷OEBS / ODIHR, Ograničena misija za posmatranje izbora, Crna Gora, prijevremeni parlamentarni izbori od 14. oktobra 2012. godine, Završni izvještaj, strana 9.

⁸OEBS / ODIHR, Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), i Parlamentarna skupština OEBS-a: Međunarodna posmatračka misija - Crna Gora, prijevremeni parlamentarni izbori 14. oktobar 2012.- Izjava o preliminarnim nalazima i zaključcima, 15. oktobar 2012. godine.

Tvrđnje o zloupotrebi državnih resursa nastavljene su tokom predsjedničkih izbora, koji su održani 7. aprila 2013. godine, što je izazvalo da OEBS / ODIHR Misija za posmatranje izbora (MPI) navede da je "zamašnjost linije između države i partije i dalje u suprotnosti sa obavezama prema OEBS-u i standardima Savjeta Evrope"⁹. Ipak, u svojim preliminarnim zaključcima, objavljenim 8. aprila 2013. godine, MPI je ocijenila da su predsjednički izbori "sprovedeni profesionalno i efikasno", sa kandidatima koju su vodili "slobodno kampanju" i da su "osnovna prava na izražavanje, kretanje i udruživanje uglavnom poštovana"¹⁰.

Podjela vlasti i djelotvorna ravnoteža

Ustavni i zakonodavni okvir za parlamentarnu demokratiju –s naglaskom na podjeli vlasti i ravnoteži u političkom sistemu, na nezavisno zakonodavstvo i dobro uspostavljene procedure zakonodavnog nadzora u propisanim domenima odlučivanja - na snazi je u Crnoj Gori i uglavnom je u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, na osnovu procjene Savejta Evrope. Obim ovlašćenja zakonodavca da vladu poziva na odgovornost i da vrši parlamentarni nadzor je u velikoj mjeri u skladu sa međunarodnim standardima. Svi državni organi poštuju preporuke od strane Kancelarije ombudsmana.

Generalno, funkcionisanje parlamenta je zadovoljavajuće i dalji napredak je učinjen u njegovoj zakonodavnoj i kontrolnoj ulozi, od donošenja prethodne strategije. Kontrolna uloga Parlamenta je povećana zbog usvajanja zakona o parlamentarnoj istrazi, kao i stalnog rasta broja parlamentarnih istraga. Novi Poslovnik o radu Skupštine je stupio na snagu u 2012. godini, koji predviđa redovniju kontrolu saslušanja i veće mogućnosti za opoziciju da inicira zakonodavstvo. Transparentnost u radu parlamenta je takođe povećana. Na zahtjev organizacija civilnog društva je pokrenuto objavljivanje evidencije glasanja pojedinačnih poslanika na svojoj internet stranici.

Vladina pravila o postupku, koja su usvojena krajem 2011. godine, zahtijevaju od vlade da dostavi svoj program rada parlamentu, kao i da sprovede obavezne procjene uticaja na nacrt zakona.

Mjere za povećanje efikasnosti i odgovornosti vlade su preduzete na lokalnom nivou, kroz novi zakon o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore i izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi.

Efektivna moć upravljanja izabranih funkcionera

Crna Gora je uspostavila institucionalne, pravne, i finansijske aranžmane za izabrane zvaničnike da vrše efektivnu vlast, a oni nijesu ograničeni bilo kakvim nedemokratskim pravom veta ili drugim neprikladnim uticajima. Kao i u mnogim drugim zemljama u tranziciji, postoji blizak odnos između poslovne i političke elite. Međutim, to ne ugrožava ovlašćenja izabranih zvaničnika da upravljaju zemljom.

⁹OEBS / ODIHR, Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), i Parlamentarna skupština OEBS-a: Međunarodna posmatračka misija - Crna Gora, predsjednički izbori od 7. aprila 2013. godine - Izvještaj o preliminarnim nalazima i zaključcima, 8. april 2013, strana 1.

¹⁰OEBS / ODIHR, Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), i Parlamentarna skupština OEBS-a: Međunarodna posmatračka misija - Crna Gora, predsjednički izbori od 7. aprila 2013. godine - Izvještaj o preliminarnim nalazima i zaključcima, 8. april 2013. godine.

Civilno društvo, mediji i učešće

Razvoj i nezavisnost civilnog društva

Postoji zadovoljavajući pravni okvir za organizacije civilnog društva. U prošlosti je broj organizacija civilnog društva premašio 5.000. U 2011. godine, novi Zakon o nevladinim organizacijama je stupio na snagu, podstičući organizacije civilnog društva da izmijene svoje statute u skladu sa evropskim standardima i da se ponovo registruju u skladu sa tim. Broj registrovanih organizacija civilnog društva je samim tim smanjen.

Prethodna strategija za saradnju između vlade i civilnog društva istekla je u 2011. godini. Trenutno je u toku rad na izradi nove strategije, koja će se zvati Strategija za razvoj nevladinog sektora. Organizacije civilnog društva su aktivno uključene u ovaj posao. Savjet za saradnju između Vlade Crne Gore i nevladinih organizacija je uspostavljen. Zamjenik predsjedavajućeg ovog Savjeta je predstavnik civilnog društva, izvršni direktor Centra za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO). Predstavnici civilnog društva su se posebno aktivno uključili u rad na pitanjima vezanim za EU agendu.

Pravo na sindikalno udruživanje je sadržano u zakonu i radna i sindikalna prava su generalno poštovana u praksi. Međutim, kapacitet Socijalnog savjeta je i dalje ograničen i određene izmjene Zakona o radu su neophodne, da bi se doveo u liniju sa pravnim tekovinama EU.

Nezavisni pluralistički mediji koji radi bez censure

Pluralizam u medijima, koji rade slobodno i bez censure, je ukupno porastao u posljednjih nekoliko godina. Pravni okvir je uglavnom uspostavljen i u skladu je sa međunarodnim standardima. Medijsko okruženje je veoma politizovano. Nedavno osnivanje dva nacionalna samoregulatorna tijela sa sličnim ciljevima i suprotstavljenim političkim stavovima, naglasilo je postojeće podjele. Trenutno postoji nekoliko javnih televizijskih emitera (jedan od njih, nacionalni radio i televizija Crna Gora, ima tri kanala) i 19 privatnih televizijskih emitera (devet nacionalnih i deset lokalnih). Postoji i aktivan sektor štampanih medija, iako su tiraži ograničeni.

Predstavnici civilnog društva su izrazili zabrinutost u pogledu uticaja na medije od strane političkih partija i vlasnika medija. Dok javni mediji dobijaju finansijsku podršku države, privatni mediji se umnogome oslanjaju na oglašavanje. Transparentnost medijskog vlasništva je poboljšana u posljednjih nekoliko godina, zbog postojanja uslova da su sve kompanije koje posluju u Crnoj Gori registruju u pogledu vlasništva u Privrednom sudu.

Nedavna dekriminalizacija klevete je važan korak u poboljšanju medijskog okruženja. Međutim, bilo je izveštaja o zastrašivanju i nasilju nad novinarima, od kojih nijesu svi istraženi i procesuirani, iako je bilo prvostepene presude u nekim od nedavnih slučajeva¹¹.

Višestruki kanali građanskog i političkog učešća

Uspostavljeni su višestruki kanali građanskog i političkog učešća. Parlament je, posebno preduzeo niz mjera u posljednjih nekoliko godina da se poboljša interakcija sa organizacijama

¹¹Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), Rezolucija 1890 (2012), Poštovanje dužnosti i obaveza od strane Crne Gore.

civilnog društva i javnošću uopšte. Postoje određena pravila i procedure u vezi javne konsultacije, ali se ona ne primjenjuju uvijek.

Sloboda da se formiraju političke partije i postojanje organizovane opozicije

Sloboda da se formiraju političke stranke je garantovana Ustavom i sprovodi se u praksi, i naglašena je postojanjem značajne opozicije koja može da vodi slobodnu kampanju i da se protivi vladinim inicijativama. U parlamentu je trenutno zastupljeno deset političkih partija i koalicija. Glavni opozicioni politički blok trenutno ima 19 odsto mjesta u nacionalnom parlamentu, a druga po veličini opoziciona politička partija još 11 odsto mjesta. Predstavnici opozicije predsjedavaju velikim brojem ključnih parlamentarnih odbora, uključujući i Odbor za evropske integracije i Odbor za borbu protiv korupcije.

Vladavina prava i pristup pravosuđu

Vladavina zakona

Potrebne zakonske i institucionalne garancije za vladavinu zakona su uspostavljene. Pravo na pravično suđenje i slobodu od proizvoljnog hapšenja i pritvaranja su sadržani u Ustavu Crne Gore i Krivičnom zakoniku. Crna Gora je nastavila da ostvaruje napredak u sveobuhvatnim reformama pravosuđa i u usklađivanju sa evropskim standardima. U skladu sa novim pristupom od strane Evropske komisije u pregovorima o pristupanju, crnogorski pregovori su počeli sa najtežim poglavljima - u vezi sa vladavinom prava - kako bi se zemlji dalo dovoljno vremena da se suoči sa svim nedostacima. Proces skrininga za kritično poglavlje 23 (Pravosuđe i osnovna prava) i poglavlje 24 (Pravda, sloboda i bezbjednost) je počeo i treba da podstiče dalje jačanje vladavine prava.

Nezavisnost sudstva

Nezavisnost i nepristrasnost sudstva je garantovana Ustavom i ključne mjere zaštite za njegovu nepristrasnost su uspostavljene. Ovo uključuje ulogu Pravosudnog savjeta, čiji je pravni okvir dopunjen u 2011. godini, nakon čega je uslijedilo konstituisanje novog Savjeta u 2012. godini.

Odgovornost sudstva je povećana, zbog niza mjera sprovedenih u posljednjih nekoliko godina, uključujući i odredbe javne dostupnosti svih odluka Upravnog suda, Apelacionog suda i drugih sudova, kao i imenovanje komisija za praćenje usklađenosti sudija i tužilaca sa etičkim kodeksom.

Vlada i građani jednako podliježu zakonu

Rezultati u sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe vlasti su poboljšani. Određeni broj presuda donijet je protiv 29 lica za zloupotrebu položaja i korupciju na visokom nivou. Među tim zvaničnicima osuđenim na kaznu zatvora bili su i bivši gradonačelnik Budve, njegov zamjenik, jedan poslanik, i određeni broj opštinskih zvaničnika.

Izmjene i dopune Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja su donijete od strane Skupštine u 2012. godini. Nedavno usvojeni Zakon o konfliktu interesa i javnim nabavkama, počeo je da se primenjuje. Međutim, izjave o imovini državnih službenika se još

uvijek suštinski ne provjeravaju. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći je stupio na snagu u 2012. godini.

Efikasna politika i institucije u sprječavanju korupcije

Iako je korupcija i dalje ozbiljan problem, i još uvijek se od strane građana doživljava kao široko rasprostranjena pojava, vlasti su postigle napredak tokom proteklih godina u rješavanju problema. Prema Indeksu percepcije korupcije (CPI) Transparency International-a iz 2012. godine, Crna Gora je imala rezultat od 4.1, što je stavlja na 75. mjesto između 176 zemalja, što je uglavnom na liniji sa njenim susjedima u regionu¹².

Prema poslednjim izvještajima Grupe država protiv korupcije (GRECO) Savjeta Evrope, Crna Gora je napravila "kredibilne napore na ispunjavanju preporuka kojima se GRECO bavi"¹³. U svom izveštaju iz 2010. godine, GRECO je primijetio da pravi izazov u Crnoj Gori leži u efikasnoj primjeni zakona (solidni Rezultati istraga i presuda), ali je i utvrdila brojne nedosljednosti i nejasnoće u zakonodavstvu koje je u vezi sa podmićivanjem i djelom trgovine uticajem, kao i u velikoj mjeri nedovoljnog sistema monitoring. GRECO naknadno izdao 14 preporuka.

Izvještaj o usklađenosti izdat od strane GRECO-a 7. decembra 2012. godine je zaključio da je Crna Gora zadovoljavajuće primijenila ili se na zadovoljavajući način bavila sa više od dvije trećine preporuka. GRECO je time "pohvalio Crnu Goru za suštinske reforme" i podstakao je da nastavi ovim putem kako bi se sprovele sve preostale preporuke, koje se uglavnom odnose na transparentnost finansiranja političkih partija¹⁴.

U 2012. godini, Uprava za antikorupcijsku inicijativu (UAI) je prebačena na Ministarstvo pravde da se obezbijedi bolja koordinacija antikorupcijskih aktivnosti. UAI je sprovela brojne kampanje podizanja svijesti o prijavljivanju korupcije i o zaštiti insajdera.

Puno stupanje na snagu novog Zakonika o krivičnom postupku u 2011. godini pomoglo je da se ubrza krivični postupak ispitivanja. Institucionalni i operativni kapaciteti tužilaca, sudija i policije u borbi protiv korupcije je ojačan kroz dalju obuku. Od 2011. godine, Specijalno tužilaštvo ima specijalni operativni istražni tim.

Građanska i politička prava

Sloboda govora, informisanja, religije, savjesti, kretanja, udruživanja, okupljanja i pravo na privatnu imovinu

Ustav i odgovarajući zakoni zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola, rase, jezika, vjere, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine ili socijalnog statusa. Ustav garantuje osnovne slobode i prava građana priznata u međunarodnom pravu, uključujući slobodu govora, informisanja, vjeroispovjesti i savjesti, kretanja, udruživanja i okupljanja, kao i pravo na privatno vlasništvo.

¹²Transparency International, Indeks percepcije korupcije 2012 <http://www.transparency.org/cpi2012/results>

¹³Grupa država protiv korupcije (GRECO) Savjeta Evrope, Treći krug evaluacije, Izvještaj o usklađenosti za Crnu Goru, "Transparentnost i finansiranje partija", 7. decembar 2012. godine, strana 13.

¹⁴ Ibid., page 14.

Crna Gora je potpisnica glavnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima. Od usvajanja prethodne Strategije, Crna Gora je potpisala i ratifikovala 83 konvencije Savjeta Evrope.¹⁵ Prema izvještaju EKO napretku Crne Gore iz 2012. godine, "Ostvaren je dobar napredak u poboljšanju pravnog i administrativnog okvira za građanska i politička prava"¹⁶. Zemlja je nedavno potpisala treći opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, i ratifikovala Hašku konvenciju o zaštiti djece i saradnji u pogledu međudržavnog usvojenja. Međutim, Ustav nije još uvijek u skladu sa članom 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima u pogledu prava na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima zbog kršenja prava iz ove Konvencije. Crna Gora još nije ratifikovala Konvenciju o smanjenju broja lica bez državljanstva. Do kraja 2012. godine, ukupan broj neriješenih predavki podnijetih Evropskom sudu za ljudska prava iz Crne Gore iznosio je 851.

Učinjen je napredak u pogledu primjene ljudskih prava. Administrativni kapaciteti i budžet Ombudsmana su ojačani i saradnja Ombudsmana sa civilnim društvom se poboljšava.

Izvjestan napredak je postignut u pogledu prava osoba sa invaliditetom. Savjet za brigu o licima sa invaliditetom je osnovan 2012. godine, a Vlada je usvojila Akcioni plan za integraciju osoba sa invaliditetom za 2012-2013. godinu.

Kada su u pitanju svojinska prava, ostvaren je napredak u povratku imovine konfiskovane od strane komunističkog režima. Međutim, proces restitucije još uvijek nije završen i rad odgovarajućih komisija sporo napreduje. Imovina koja ne može biti vraćena je nadoknađena u vidu obveznica. U zemljišnom katastru je trenutno uknjiženo 99,96 odsto teritorije zemlje.

Vlada je pokazala veću otvorenost za promovisanje i odbranu LGBT prava. Savjet Evrope je pohvalio crnogorske vlasti zbog napora učinjenih u tom pravcu, uključujući usvajanje opšteg antidiskriminacionog zakona. Ipak, LGBT osobe su i dalje izložene diskriminaciji i bavljenje slučajevima kršenja njihovih prava i dalje je sporo.¹⁷

Posljednja procjena o iskustvu Crne Gore u oblasti ljudskih prava u okviru Univerzalnog periodičnog pregleda Ujedinjenih nacija (UPP) sprovedeno je u januaru 2013. godine. Ključne preporuke za Crnu Goru i za vrijeme prvog (2008) i drugog (2013) UPP preglednog ciklusa uključile su manjinska prava, pravo na slobodu izražavanja i slobodu štampe; i ženska prava. U 2008. Godini, Crna Gora je prihvatila 100 odsto UPP preporuka. Ovaj podatak još uvijek nije dostupan za pregled 2013. godine.¹⁸

"Pozitivna dostignuća primijećena od strane uključenih delegacija su, između ostalih: ratifikacija međunarodnih instrumenata za ljudska prava, mjere za unapredjenje prava osoba sa invaliditetom; korake preduzete za povećanje učešća žena u političkom životu; napredak

¹⁵Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), Rezolucija 1890 (2012), o poštovanju dužnosti i obaveza od strane Crne Gore.

¹⁶Evropska komisija, komunikacija od strane Komisije prema Evropskom parlamentu i Savjetu, Izvještaj o napretku Crna Gora 2012. godine, 10. oktobar 2012, stranica 14.

¹⁷Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (PSSE), Rezolucija 1890 (2012), O poštovanju dužnosti i obaveza od strane Crne Gore.

¹⁸Ujedinjene nacije, Univerzalni periodični pregled (UPP), 2013. pregled Crne Gore, Nacrt izvještaja radne grupe, 28. januar 2013, i UPP statistike za pregled Crne Gore iz 2008. http://www.upr-info.org/database/statistics/index_sur.php?fk_sur=116&cycle=1

ostvaren u borbi protiv trgovine ljudima, mjere preduzete za reformu zatvorskog sistema i korake preduzete u borbi protiv korupcije"¹⁹.

U isto vrijeme, "pitanja koja su radne grupe pokrenule su: koraci ka poboljšanju socijalnih usluga i rješavaju slučajeva diskriminacije, posebno protiv dece, manjinskih grupa, djece izbjeglica i djece sa smetnjama u razvoju, mjere za podržavanje slobode izražavanja i štampe, naponi za integraciju raseljenih i interno raseljenih lica u društvo i očuvanje njihovih prava; mjere za suzbijanje nasilja u porodici i nasilja nad ženama; mjere da se u potpunosti poštuju prava Roma i drugih manjinskih grupa"²⁰.

Ukratko, osnovna prava se uglavnom poštuju u Crnoj Gori. Glavne slabosti u dosljednom sprovođenju zajamčenih prava obuhvataju nastavak stigmatizacije LGBT zajednice i neadekvatna socijalna integracija osoba sa invaliditetom. Zaštitniku građana Ombudsmanu i dalje je potreban pun mandat da promoviše i štiti ljudska prava u skladu sa Pariskim principima.

Politička uključenost za žene, etničke i druge manjine

Zakonodavni okvir za zaštitu nacionalnih manjina je u velikoj mjeri uspostavljen, a Zakon o manjinskim pravima se realizuje. Zemlja ima složenu etničku strukturu. Prema popisu iz 2011. godine, samo 45 odsto stanovništva se izjašnjava kao Crnogorci. Etnički Srbi predstavljaju 28,73 odsto stanovništva, 8,65 odsto je Bošnjaka, Albanaca 4,91 odsto. Romi predstavljaju jedan odsto stanovništva, a tu su i Egipćani i Aškalije (pripadnici ove tri zajednice su često grupisani zajedno kao RAE, jer se suočavaju sa sličnim problemima). Međunacionalni odnosi u zemlji su generalno dobri, a često se pozitivno ocjenjuju u usporedbi sa situacijom među susjedima u regionu. RAE su i dalje najugroženija manjina. Strategija za poboljšanje njihovog statusa za 2012-2016. i relevantni Akcioni plan su usvojeni, i neki napredak je postignut u pogledu njihove registracije, kao i zapošljavanja i obrazovanja, uključujući i raseljena lica. Međutim, i dalje postoji diskriminacija RAE u pogledu zapošljavanja, socijalne i zdravstvene zaštite. U 2011. godini, vlada je formirala Koordinacioni odbor za nadgledanje sprovođenja strategije za trajno rješenje za raseljena lica, ali i dalje postoje praznine u pristupu uslugama i pravima za ove grupe.

Ključni zakonodavni elementi za unaprijeđenje i sprovođenje rodne ravnopravnosti su uspostavljeni, iako je primjena često otežana nedostatkom sredstava. Nedavne izmjene izbornog zakona uvele su kvotu na osnovu rodne ravnopravnosti u kandidatskim listama, što je dovelo do povećanja broja žena među kandidatima na izborima (31 odsto kandidata na opštim izborima 2012. su bile žene, u odnosu na 14,7 odsto tokom prethodnih izbora). Ipak, rodna kvota za izborne liste nije praćena zahtjevom za postavljanje žena na više pozicije na ovim listama.

U sadašnjem parlamentu, 17,3 odsto čine žene poslanici (11 procenata u prethodnom parlamentu). Trenutno su tri žene članovi Vlade. U svakodnevnom životu, pored nedovoljne zastupljenosti na tržištu rada i razlike u platama, glavni razlog za brigu je nasilje u porodici. Vlada je usvojila posebnu strategiju za implementaciju Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹⁹Ujedinjene nacije, Univerzalni periodični pregled (UPP), 28. Januar 2013, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/Highlights28January2013am.aspx>

²⁰Ibid.

Sloboda od uznemiravanja, zastrašivanja i mučenja

Ustavne garancije protiv uznemiravanja, zastrašivanja, i mučenja postoje i uglavnom su upotrijebljene u praksi. Međutim, pravni i institucionalni okvir za zabranu zlostavljanja i dalje treba da bude usklađen sa najboljim međunarodnim standardima, naročito u pogledu uslova u zatvorima. Posljednji izvještaj Komiteta Savjeta Evrope za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), koji je izdat tokom 2010. godine, sadrži preporuke za poboljšanje uslova pritvora i sprovođenje proaktivnijeg pristupa "nulte tolerancije" prema zlostavljanju u zatvoru i u policijskom pritvoru, kao i poboljšanje efikasnosti istraga u vezi sa navodima o zlostavljanju²¹.

U februaru 2013. godine, delegacija Komiteta Savjeta Evrope za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) sprovodi osmodnevnu posjetu Crnoj Gori kako bi procijenili napredak zemlje. Njihovi zaključci će biti predati crnogorskim vlastima u julu 2013. godine, a konačni izvještaj treba da postane javan, uključujući odgovore crnogorske vlade, početkom 2014. godine.

²¹Savjet Evrope, Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, izvještaj Vladi Crne Gore, 9. mart 2010.

PRILOG 2 – PROCJENA IZAZOVA TRANZICIJE

Sektori	Struktura tržišta	Institucije za podršku tržištu
Industrija, trgovina i poljoprivreda		
Poljoprivreda	osrednja	osrednja
Proizvodnja i usluge	osrednja	osrednja
Nekretnine	osrednja	velika
Telekomunikacije	mala	osrednja
Energetika		
Prirodni resursi	mala	osrednja
Električna energija	velika	osrednja
Održiva energija	velika	osrednja
Infrastruktura		
Gradski prevoz	mala	velika
Vode i otpadne vode	velika	velika
Putevi	osrednja	velika
Pruge	osrednja	osrednja
Finansijske institucije		
Bankarstvo	osrednja	osrednja
MSME	osrednja	osrednja
Osiguranje i finansijske usluge	osrednja	osrednja
Tržište kapitala	velika	osrednja
Privatni kapital	velika	velika

Poljoprivreda

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Crna Gora pruža ograničene cijene i ograničenu podršku trgovini u svom sektoru poljoprivrede. SSP sa EU stupio je na snagu 2008. godine, a zemlja je ušla u STO u aprilu 2012. godine. Poljoprivredna proizvodnja je strukturirana od tradicionalnih zelenih pijaca, mala porodičnih gazdinstava u privatnom vlasništvu, kod kojih se prosječna veličina procjenjuje na manje od 5 hektara, i nekoliko preduzeća za preradu mesa. Prehrambena industrija je mala i postoji potreba za daljim prestrukturiranjem i nadogradnjom kvaliteta. Njihova mala veličina i nedostatak znanja, sprječava crnogorske poljoprivredne proizvođače u postizanju većih ekonomskih rezultata i u takmičenju sa regionalnim (prije svega srpskim i hrvatskim) preduzećima. Institucionalni okvir za podršku sektoru je slab čak i u regionalnom poređenju jugoistočne Evrope– vlasnici odnosi nad zemljištem ostaju problematični dok su izgradnja skladišta i registrovanje imovine ocijenjeni kao mučni. Finansiranje u sektoru ostaje rijetko čak i u poređenju sa jugoistočnom Evropom.

Proizvodnja i usluge

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Nadogradnja tržišne strukture odražava kumulativna poboljšanja tokom godina, prije svega u cijeni i liberalizaciji trgovine sa formalnim pristupanjem STO u aprilu 2012. godine. U zemlji su izdvajanja relativno visoka u odnosu na BDP. Privatizacija je napredovala, a većina državne imovine je prodana. Crna Gora je imala izvjesnog uspjeha u stvaranju povoljne poslovne klime i privlačenja značajnog priliva SDI. Ipak, značajni izazovi ostaju u smanjivanju barijera za stvaranje biznisa, naročito u oblasti dozvola, dobijanje građevinskih dozvola i procedura plaćanja poreza. Crna Gora je formalno stekla status zemlje kandidata za EU krajem 2010. godine, u znak priznanja njenim pozitivnim rezultatima u reformama i impresivnoj političkoj stabilnosti. Međutim, privredom ove zemlje i dalje dominiraju samo dva osnovna industrijska proizvođača, KAP i željezara Toščelik Nikšić. KAP ostaje uveliko subvencioniran i takodje je formalno nacionalizovan u martu 2012. To čini zemlju veoma osjetljivom u odnosu na njihovu ekonomsku održivost. Restrukturiranje i dalje ostaje sporo i dodatna poboljšanja korporativnog upravljanja i poslovnog ponašanja su neophodna u većini preduzeća.

Nekretnine

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Velike*

Iako je tržište za moderne komercijale nekretnine i dalje u relativno ranoj fazi razvoja, izvjestan broj iskusnih preduzimača i investitora ulaze ili razmatraju ulazak na tržište u širokom spektru vrsta imovine, uključujući kancelarije, hotele, maloprodaje, industrijske i stambene prostore (stanovi i vikendice). Nedavno bnova turističkog obilježja, hotelskog kompleksa Sveti Stefan, ukazuje na potencijal za razvoj održivog turizma male zauzetosti prostora u Crnoj Gori. Međutim, napredak je inhibiran zbog nedostatka adekvatne infrastrukture i nedostupnosti dugoročnog finansiranja. Tržišta poslovnih, kancelarijskih prostora i maloprodajnih objekata, ostaje fragmentiran. Poslovno okruženje vezano za sektor nekretnina i dalje je relativno slabo, posebno u odnosu na pribavljanje građevinskih dozvola (Crna Gora rangirana 173. od 183 zemlje u Poslovanju za 2012. godinu, koje izdaje Svjetska banka). Propusti u smislu razvoja modernog primarnog i sekundarnog zakonodavstva koje podržava održivost sektora nekretnina (energetska efikasnost, uticaj na životnu sredinu) su i dalje veliki.

Telekomunikacije

Struktura tržišta: *Mala*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Sektor telekomunikacija je regulisan od strane Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP). Njena nezavisnost se može dodatno poboljšati. Regulatorni okvir je približan okviru EU (EU 2003. regulatorni okvir), ali i dalje postoje praznine u praktičnoj primjeni. Strategija prelaska na digitalno emitovanje je usvojena 2008. godine, a javni emiter, RTCG, podržan je od strane Evropske unije u okviru tekućeg procesa digitalizacije.

T-Crnogorski Telekom je privatizovan (sada je pod kontrolom Magyar Telekom), i vlada nema vlasničkog udjela u njemu, ali on nastavlja da dominira na tržištu fiksne telefonije. Izvjestan broj licenci je dodeljen u 2007. godini radi podsticanja konkurencijena tržištu fiksne

telefonije i razvoj tržišta kablovske televizije. Mobilni segment je relativno dobro razvijen, sa konkurencijom između tri operatera, Telenor-a, MTEL-a i Crnogorskog Telekom-a. Penetracija mobilne telefonije je veoma visoka, djelimično nadoknađujući pad učešća penetracije fiksne telefonije. 3G i HSDPA usluge su lansirane u 2007. godini, omogućavajući time pokretanje novih mobilnih širokopojasnih usluga. Širokopojasni internet je dostupan preko različitih platformi, uključujući i WiMAKS, i nivoi penetracije su značajno poboljšani (mada su i dalje znatno ispod nivoa tipičnih u Zapadnoj Evropi ili CEB regionu i raspoložive brzine su relativno male).

Prirodni resursi

Struktura tržišta: *Mala*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Crna Gora još nema pristupa međunarodnim izvorima prirodnog gasa, iako je zemlja već uzela učešća u velikim projektima transporta gasa (npr. Jadransko-jonski gasovod) i može da se pridruži drugima (npr. Trans-jadranski gasovod, Južni tok). Iako Crna Gora ima male rezerve uglja, ona je potpuno zavisna od uvoza nafte, što čini oko 60 odsto od ukupnog uvoza energije. Postoji određeno interesovanje za ofšor istraživanje nafte i gasa u zemlji, uglavnom iz nezavisnih ili lokalnih kompanija. Tržište benzina je liberalizovano i postoji učešće privatnih stranih kompanija (npr. Lukoil Rusije, Petrol dd iz Slovenije). Glavna integrisana kompanija je Jugopetrol AD Kotor (JPK), koja je sa 53 odsto privatizovana od strane Hellenic Petroleum tokom 2002. godine. Jugopetrol Kotor vodi tržište benzina. Cijene goriva su liberalizovane, ali se redovno usklađuju.

Potrebno je jačanje institucija i politika za podršku strukturi tržišta. Crna Gora je potpisala Sporazum energetske zajednice 2005. godine, koji ima za cilj da proširi EU interno energetske tržište na jugoistočnu Evropu i stvaranje integrisanog tržišta električne energije i gasa u regionu. Iako postoje planovi da se tržište otvori postepeno, nema postavljenog praga podobnosti i spontani zahtjevi kupaca za drugim izvorima snabdijevanja ne stvaraju dovoljno snažan impuls da se razvije tržište gasa. Novi Zakon o energetici, koji je usvojen u aprilu 2010. godine, je osnovni dokument koji reguliše osnovne principe za sprovođenje energetske politike i strategije, nadležnosti Vlade u sektoru energetike, kao i osnivanje, ulogu i odgovornost regulatornog tijela. U martu 2011. godine, usvojen je dokumenat koji sadrži energetske politiku zemlje do 2030. godine, što ukazuje na prioritete u obezbjeđivanju snabdijevanja i razvoja konkurentnog tržišta energije.

Održiva energija

Struktura tržišta: *Velika*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Crna Gora ima pravni i politički okvir za energetske efikasnost, međutim institucije za sprovođenje politika su i dalje slabe. Tarife koje odražavaju troškove se primjenjuju, ali subvencije i dalje postoje i ekološki troškovi nijesu uključeni u cijenu energije. Vlada je usvojila Strategiju razvoja energetike Crne Gore do 2025 i Akcioni plan za energetske efikasnost za period 2008-2012, ali konkretni programi i instrumenti implementacije tek treba da se uspostave. Feed-in tarife i podzakonski akti za promociju obnovljivih izvora energije su uvedeni tokom 2012, ali je njihova praktična primjena i dalje izazov zbog ograničenih administrativnih kapaciteta. Crna Gora je ratifikovala UNFCCC i Kjoto protokol 2007 gde ima status Non-Anex 1 strane. Ciljevi ni politike za emisije GHG nijesu još usvojeni a Nacionalno tijelo takozvano DNA za CDM projekte tek treba da bude uspostavljeno.

Preostali izazovi uključuju uspostavljanje predvidljivog pravnog i institucionalnog okvira koji bi omogućio prodor na tržište projekata energetske efikasnosti, kao i sprovođenje donijetih okvira za obnovljive izvore energije.

Energija

Struktura tržišta: *Velika*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Energetskim sektorom i dalje dominira vertikalno integrisana državna elektroenergetska kompanija EPCG. Ipak, izvjestan napredak je postignut u poboljšanju tržišne strukture startovanjem procesa razdvajanja. Tokom 2009 Prenos je pravno odvojen u posebno preduzeće, CGES. Izmjene Zakona o energetici iz 2010 zahtevaju da distribucija i organizator tržišta treba da se pravno odvoje od EPCG i CGES u toku 2011. Iako EPCG i CGES ostaju u većinskom državnom vlasništvu, značajan napredak ka učešću privatnog sektora u energetskom sektoru je postignut sticanjem 44 odsto akcija EPCG od strane italijanske kompanije A2A (zajedno sa kontrolom upravljanja) i 22 odsto CGES-a od strane Italijanske TSO Terna. Kapaciteti crnogorskih institucija moraju biti dalje ojačani.

2003 Zakon o energetici, revidiran 2010. godine, je glavni zakonodavni osnov za reforme koje su već otpočete u tom sektoru. Tim zakonom uspostavljena je crnogorska Regulatorna agencija za energetiku (RAE), i postavljeni su temelji za razdvajanje sektora. Regulator je odgovoran za izdavanje odgovarajućih dozvola i regulisanje tarifa. Metodologija tarifiranja koja odražava troškove teoretski se primjenjuje. Tarife su u poslednjih nekoliko godina smanjene sa nivoa koji je već tada bio manji od troškova održavanja, iako je uvećan 6 odsto tokom 2012. godine. Djelimično kao posledica ranijeg slabog investiranja komercijalni gubici su i dalje visoki a posredne subvencije su i dalje značajne. Implementacija petogodišnjeg prelaznog plana za povećanje tarifa za stambene objekte i eliminacija unakrsnog subvencionisanja, najavljena 2007.godine, se u kontinuitetu odlaže. Feed-in mehanizam tarifiranja za podršku obnovljivim izvorima energije je realizovan i neki projekti na vjetar su sada u fazi razvoja. Eksploatacija opsežnog crnogorskog hidropotencijala za male elektrane je usporen pitanijima dozvola i planiranja, iako je napredak na donošenju potrebnih podzakonskih propisa postignut, dok je nekoliko projekata za razvoj malih hidroelektrana trenutno u fazi implementacije. Razvoj nove interkonekcije između Crne Gore i Italije je u toku. Veliki hidroenergetski projekat na Morači se takođe priprema za tender na osnovu PPP.

Voda i otpadne vode

Struktura tržišta: *Velika*

Institucije tržišta: *Velike*

Lokalna infrastruktura je prebačena na opštine, ali korporatizacija vodovodnih preduzeća u odvojena Akcionarska Društva nije potpuna. Postoje planovi da preduzeća postanu akcionarska preduzeća, koja bi mogla biti privatizovana, osim sektora voda, u kojem će opštine morati da zadrže većinsku kontrolu. Finansijsko poslovanje je uglavnom zadovoljavajuće, iako prihodi dolaze kako iz tarifa tako i iz opštinskih subvencija pošto su tarife često nedovoljne za pokrivanje operativnih troškova. Iako vodomjeri postoje u svim opštinama, naplata i dalje može biti unaprijeđena u gotovo svim opštinama. Komunalne usluge imaju ograničen pristup komercijalnom finansiranju i uglavnom se finansiraju grantovima ili pod državnom garancijom. Finansiranje za infrastrukturu se najčešće obezbeđuje iz budžeta opštine. Ne postoji odgovarajući tretman otpadnih voda u većini opština. Upravljanje vodosnadbjevanjem i prikupljanjem i tretmanom otpadnih voda je u

nadležnosti lokalne samouprave, i ne postoji nacionalni regulator. Cijene određuju opštine bez transparentne formule za formiranje cijena, koje zajedno sa slabim ugovornim aranžmanima čine formiranje tarifa a operativni ciljevi su predmet političkog uplitanja. Značajne posredne subvencije među potrošačkim grupama su još uvijek široko rasprostranjene.

Gradski prevoz

Struktura tržišta: *Mala*

Institucije tržišta: *Velike*

Lokalna infrastruktura je prebačena na opštine, i korporatizacija je uobičajena. Učešće privatnog sektora je značajano u sektoru gradskog prevoza, a svim autobuskim linijama upravljaju privatne kompanije koje generišu pritisak konkurencije na različite tržišne segmente. Privatne kompanije posluju unutar regulatornog okvira zasnovanog na jednostavnim aranžmanima licenciranja koji ponekad ograničavaju dugoročno finansiranje i poboljšanje kvaliteta usluga. Finansijsko poslovanje je uglavnom zadovoljavajuće, iako prihodi dolaze kako iz tarifa tako i iz opštinskih subvencija na pomalo nepredvidljiv način.

Putevi

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Velike*

Direkcija za puteve za primarne i sekundarne puteve, kao i za autoputeve je uspostavljena, dok je odgovornost za lokalne puteve prenijeta na opštine. Preduzeće za održavanje puteva je privatizovano od strane slovenačke kompanije 2003. godine, ali je i dalje monopol. Naplate putarina za korišćenje, uključujući i akcizne poreze i dažbine na gorivo kao i naplate za volzila i tranzit su uvedene i dovoljne su da pokriju troškove održavanja i rehabilitacije. Zakon o učešću privatnog sektora u vršenju javnih usluga je usvojen, ali do danas nije bilo projekata JPP.

Željeznice

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Srednje*

Željeznička mreža obuhvata samo dvije glavne linije. Vlada je usvojila plan restrukturiranja željeznice u skladu sa EU direktivama (tj. vertikalna separacija). Pristup prugama se daje trećim licima, ali efektivna konkurencija ne postoji. Vlasti razmatraju neku vrstu učešća privatnog sektora u upravljanju stanicama i možda u drugim oblastima. Restrukturiranje radne snage je napredovalo i generalno je poboljšana efikasnost.

Bankarstvo

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Jedanaest banaka postoji u Crnoj Gori, od kojih je devet stranih banaka. Ove druge drže približno srazmjeran iznos sredstava, 89,9 odsto, i na taj način nastavljaju da dominiraju crnogorskim bankarskim sektorom. Kao i u drugim zemljama, međunarodna finansijska kriza je otkrila slabosti tog sistema koje se odnose na oslanjanje na podršku matičnih banaka. Rezultati Stres testiranja su potvrdili da je kreditni rizik najznačajniji rizik kome je crnogorski bankarski sistem izložen. Neophodno regulisanje i nadzor bankarskog sektora

postoji. Kao rezultat krize, realizovano je nekoliko mjera za rješavanje problema likvidnosti, uključujući i zakon koji ovlašćuje Centralnu banku da pruži direktnu likvidnost bankarskom sektoru. Takva podrška je data u dva slučaja, kao kredit problematičnoj Prvoj banci i garancije date za KfV i EIB kredit bankama za finansiranje malih i srednjih preduzeća. Na kraju 2011.godine, likvidna aktiva predstavlja 19,1 odsto od ukupne aktive, i u osnovi je nepromijenjena sa nivoa od 19,9 odsto u prethodnoj godini. Uprava, upravljanje rizikom, i menadžment portfolia banaka ostaju ključni izazovi.

Osiguranje i druge finansijske usluge

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Dvanaest osiguravajućih kompanija posluje u Crnoj Gori, nakon što je nova kompanija ušla na tržište 2011. godine. Tržište nastavlja da pokazuje značajan stepen koncentracije, sa top tri kompanije koje imaju udio na tržištu od 84 odsto, a najveća kompanija ima 53 odsto tržišta osiguranja. Neživotno osiguranje i dalje čini oko 88 odsto premija (od kojih je 56 odsto obavezno osiguranje motornih vozila), dok osiguranje života čini preostalih 12 odsto. Ovim segmentom i dalje dominira država sa udjelom premija u fondovima privatnog osiguranja od samo nešto više od 21 odsto. Crna Gora je osjetila negativna kretanja u segmentu lizinga. Lizing penetracija je pala sa više od 5 odsto u 2008. godini na 0,9 odsto u 2010. god., sa jedva 3,3 odsto oporavka primjećenog u prvoj polovini 2011. godine. Značajne potrebe za razvojem ostaju i na nivou sposobnosti kao i na nivou raspoloživosti proizvoda u sektoru osiguranja u Crnoj Gori. Zakonodavstvo i propisi u oblasti osiguranja nešto su niži od IAIS standarda, posebno u pogledu efikasnosti regulatora. Izvjestan napredak je postignut u vezi sa administrativnim kapacitetima Agencije za nadzor osiguranja, kroz sveobuhvatno usavršavanje osoblja, kao pripremu za Solventnost II, međutim mnoga mjesta i dalje treba da se popune. Izazovi i dalje ostaju na strani penzija - dobrovoljni privatni penzijski sistem je prisutan na tržištu od 2006, međutim, uvođenje fondovskog penzijskog plana na osnovu obavezne štednje je odložena, dok finansiranje postojećeg penzionog sistema je neodrživo. Napredak i dalje treba da se vrši na usklađivanju profesionalnih penzijskih fondova sa pravnim tekovinama EU. Penetracija hipoteka je i dalje na niskom nivou.

Mikro, mala i srednja preduzeća

Struktura tržišta: *Osrednja*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Udio mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) iznosio je oko 99,6 odsto od ukupnog broja preduzeća, i zapošljavao je 62 odsto ukupno zaposlenih, zaključno sa krajem 2008. godine. MMSP uglavnom se oslanjaju na interne fondove i komercijalne banke za finansiranje svojih aktivnosti. Međutim, kreditna aktivnost banaka je teško pogođena krizom, što nesrazmjerno utiče na MMSP. Pogoršano globalno međunarodno okruženje je takođe uticalo na druge izvore finansiranja, uključujući dostupnost rizičnog kapitala. Većina firmi kaže da imaju pristup kreditima od finansijskih institucija, iako je obim kreditiranja negativno pogođen krizom sa uvođenjem ograničenja kreditnog rasta i povećanjem averzije prema riziku u komercijalnim bankama. Kreditiranje MSP učestvuje sa oko 14 odsto ukupnih plasmana banaka privatnom sektoru. Većina preduzeća ima pristup kreditima od komercijalnih banaka ili nevladinih organizacija specijalizovanih za pružanje komercijalnog mikrofinansiranja, koje podržavaju zahtev za kreditiranjem lokalnih MMSP. Stečajni postupci podržavaju kreditiranje MMSP. Zakonodavstvo koje reguliše osnivanje kreditno-garantnih fondova je usvojeno 2008. godine. Banke mogu da prihvate pokretnu imovinu kao zalog a definicija

kolateralna je fleksibilna. Registar bezbjednih transakcija je na snazi za registraciju zaloga i založnih prava i ovlaštena lica (advokati i komercijalne banke) mogu da elektronskim putem podnesu izjavu. Primjena ugovora je nedavno poboljšana, posebno u pogledu procedura i utrošenog vremena. Javni kreditni registar postoji i počeo je da dijeli informacije sa bankama i mikro-finansijskim institucijama (MFI) u drugoj polovini 2007. godine. Međutim, zakon još uvijek nije u mogućnosti da osigura da svaki pojedinac ima pristup svojim podacima.

Privatni akcioni kapital

Struktura tržišta: *Velika*

Institucije tržišta: *Velike*

Komercijalni sektor privatnog kapitala tek treba da se razvije i do sada država nije privukla značajan interes međunarodnih investicionih fondova ili nekog od lokalnih kvalitetnih institucionalnih menadžera. Izazovno poslovno okruženje, ograničene mogućnosti za investiranje i loši izlazni izgledi karakterišu ovaj sektor. Usklađenost sa Osnovnim principima upravljanja OECD je relativno niska, što dovodi do institucionalnog okruženja koje doprinosi teškoćama u privlačenju menadžera fonda i lokalnih institucionalnih investitora podjednako.

Tržišta kapitala

Struktura tržišta: *Velika*

Institucije tržišta: *Osrednje*

Tržišna kapitalizacija na crnogorskoj berzi je iznosila 73.2 procenata BDP-a u 2011. godini, gdje je odnos prometa bio 0,02248. Bilo je 29 kompanija na listi, bez promjena od 2010. godine. Korak ka legalnom spajanju Nex Montenegro sa Montenegroberzom u oktobru 2010. godije, je poboljšao praćenje i analizu za investitore kao i regulisanje od strane supervizora putem centralizacije. Sa ciljem da postane tečnija i da se primjeni novi informacioni sistem, Crnogorska berza je uparena sa Luksemburškom berzom. Novi informacioni sistem je dizajniran u skladu sa svjetskim standardima, a naročito sa MIFID-om, što je od ključnog značaja za Crnu Goru, s obzirom na njene težnje ka članstvu u EU. Osim toga, Crnogorska berza je postala snabdjevač podacima za Bečku berze, što joj omogućava da se pretplati na podatke o cijenama sa Bečke berze. Tržište novca i dalje je u ranim fazama razvoja. Obim instrumenata kojima se trguje, kao i broj učesnika je i dalje veoma nizak: Centralna banka navodi da su državni zapisi, kojima se trguje isključivo na primarnom tržištu, jedine kratkoročne hartije od vrijednosti na crnogorskom tržištu novca, a banke su najveći investitori. Opseg instrumenata kojima se trguje na Montenegroberzi je i dalje veoma ograničen, sa samo najjednostavnijim instrumentima kao što su obveznice i akcije.

PRILOG 3 – PRAVNA TRANZICIJA

Ovaj prilog predstavlja analizu pravnih sektora relevantnih za strategiju ulaganja EBRD u Crnu Goru tokom perioda nove strategije. Ona se zasniva na procjenama koje je sproveo Program pravne tranzicije EBRD-a.²²

1. Jačanje konkurentnosti sektora MSP

Pristup finansijama - Zakon o sigurnosti transakcija

Crnogorski zakon pruža detaljan, sveobuhvatan i dobro razvijen okvir za sigurne transakcije. Odredbe o preuzimanju zaloga nad pokretnim stvarima i prava su regulisani Zakonom o sigurnosti transakcija broj 01-2178/2 koji je usvojen 19. jula 2002. godine, a koji se primjenjuje od 1. januara 2003. godine. Svaka pokretna imovina koja može legalno da se prenese shodno odredbama važećeg zakona može služiti kao kolateral a opšti opis dovoljan da razumno identifikuje kolateral je dovoljan. Buduća imovina može takođe biti kolateralizovana, uključujući neobrađeno drvo, buduće usjeve i buduću živu stoku, kao i promjenljivu aktivu, kao što su zalihe. Da bi se zaokružila zaloga Obavještenje o izjavi mora da bude registrovano u evidenciji Kancelarije za registraciju obavještenja o izjavi (Registar sigurnih transakcija Privrednog suda u Podgorici) koji može biti urađen elektronskim putem od strane ovlašćenih lica (advokati i komercijalne banke), ili u pisanoj formi ili telefaksom od strane svih ostalih. Registar je centralizovan, i može se pretraživati on-line po imenu zalagodavca, serijskom broju založene imovine ili matičnom broju.

Što se tiče nepokretnosti, sporazumna hipoteka nastaje zaključenjem pismenog sporazuma između vlasnika, čiji potpis mora biti ovjeren od strane nadležnog organa, i hipotekarnog povjerioca. Jednostrana hipoteka može nastati na osnovu založne izjave pripremljene od strane vlasnika kojom se on jednostrano obavezuje da snosi, u slučaju da se dug ne isplati ili kada kasni, zadovoljenje obezbjeđenog potraživanja povjerioca iz vrijednosti založene nepokretne imovine, na način predviđen zakonom. Zaokruživanje hipoteke vrši se upisom u katastar nepokretnosti. Iako su državni organi pokrenuli kampanju za registraciju imovine u katastar, izgleda da je to još uvijek u toku i da se vlasništvo nad svom imovinom u zemlji ne može sa sigurnošću potvrditi.

Korporativno upravljanje

Okvir korporativnog upravljanja u Crnoj Gori prvenstveno opisan u Zakonu o privrednim društvima, usvojen u februaru 2002. godine, sa izmjenama i dopunama. U martu 2011. godine, Skupština je usvojila Zakon o preuzimanju akcionarskih društava, koji je djelimično usklađen sa Direktivom o ponudama za preuzimanje. U maju 2009. god., Crnogorska berza je usvojila Kodeks korporativnog upravljanja koji preporučuje akcionarska društva čije se akcije kotiraju na berzi u skladu sa preporukama navedenim u Kodeksu ili objašnjava svako odstupanje (tzv. "poštovati ili objasniti" mehanizam) . Scorecard za izvještavanje o usklađenosti sa Kodeksom je usvojen od strane Berze.²³

²²Pogelaj www.ebrd.com/law

²³ Scorecard je dostupan online na:

http://www.montenegroberza.com/upload/documents/eng/SCORECARD_MontenegroStockEx_final.pdf

U skladu sa izvještajima o napretku iz 2011. i 2012. god. izdatih od strane EU, crnogorsko zakonodavstvo o korporativnom pravu je u velikoj mjeri u skladu sa pravnim tekovinama EU, ali neke razlike ostaju da se riješe. Konkretno, nezavisno javno tijelo za nadzor revizora, kao i sistem kontrole kvaliteta treba da budu jasno planirani i uspostavljeni.

Kodeks korporativnog upravljanja daje dobre smjernice o tome kako da se oblikuju korporativne prakse listiranih kompanija, ali izostavlja detalje o nekim ključnim aspektima korporativnog upravljanja. Na primjer, Kodeks preporučuje da se kod preduzeća osnivaju komiteti odbora (tj., za imenovanja, nagrađivanja i Komisije za reviziju), ali ne daje smjernice za sastav tih odbora. Kodeks takođe preporučuje kompanijama da razmotre mogućnost postavljanja nezavisnih direktora u svom odboru, ali daje samo ograničene smjernice šta "Nezavisni" zaista znači. Osim toga, nije jasno kakva uloga nezavisnih direktora treba da bude u odboru i komisijama, tako da je implemetacija Kodeksa prilično ograničena: na osnovu informacija dostupnih na Montenegroberzi, čini se da je samo pet kompanija usvojilo Kodeks.

Stečaj

Novi Zakon o stečaju, koji je pomno pratio odredbe navedene u UNCITRAL Vodiču o zakonu o stečaju iz 2004. je uveden u crnogorsko zakonodavstvo (a na snazi je od 20. januara 2011. god.). Kao posledica toga, Crna Gora je unaprijedila stečajnu legislaturu koja promovise reorganizaciju poslovanja koje je u finansijskim teškoćama, kao i likvidaciju neodrživih preduzeća i sadrži detaljne odredbe koje se odnose na složenije oblasti stečajnog zakona, kao što je izbjegavanje transakcija i stečajni set-off.

Sprovođenje ugovora / sudski kapaciteti

EBRD Procjena Sudskih odluka iz 2012. god. nalazi da su sudske odluke u pitanjima privrednog prava umjerene i razumno predvidljive, ali različitog kvaliteta. Tempo dostizanja pravde se smatra relativno sporim. Preostao je veliki broj neriješenih predmeta, koji se polako smanjuje: u 2011. bilo je 4 odsto smanjenje zaostatka u odnosu na 2010. god. Sudije i dalje imaju veliki obim posla, iako Crna Gora ima jedan od najvećih odnosa broja sudija po glavi stanovnika u zemljama članicama Savjeta Evrope. Nedostatak formalnog sistema za praćenje dužine suđenja je naveden kao nedostatak u postojećem sistemu i predstavlja oblast predloženu za reforme. Pristup sudskim presudama je nedavno poboljšan, sa odlukama apelacionih sudova koje su sada opšte dostupne, i doprinose većoj sigurnosti u pravni postupak. Međutim, dosta posla ostaje da se uradi u ovoj oblasti; potpuni pristup javnosti odlukama na svim instancama bi olakšao napore zemlje za jačanje transparentnosti i odgovornosti sudstva.

Jedan od glavnih tekućih problema koji se odnose na pravosuđe jeste shvatanje da je ono i dalje znatno ispolitizovano. Ovo se pominje i u najnovijim izvještajima Evropske komisije, kao jedan od glavnih izazova sa kojima se suočava Crna Gora na putu ka pridruživanju. Među poslednjim mjerama koje su preduzete kako bi se pozabavila ovim pitanjima je osnivanje Sudske disciplinske komisije, kao i Komisije za sprovođenje novih pisanih testova za kandidate za sudije. Slabosti u primjeni zakona o presudama su još jedan problem. Nedavne mjere za poboljšanje situacije uključuju uspostavljanje usluge sudskog izvršitelja.

2. Podrška potrebama infrastrukture

Zakon o koncesijama / Javo privatno partnerstvo (JPP)

Crna Gora ima moderan i sveobuhvatan zakon o koncesijama koji je na snazi od 2009. godine ("Zakon o koncesiji"). Ne postoji poseban zakon koji reguliše sve oblike privatno-javnog partnerstva (JPP), međutim, bilo je izvještaja o postojanju radne grupe za JPP sa jednim od zadataka da se izradi takav zakon. Pored toga, Zakon o učešću privatnog sektora u vršenju javnih usluga, sa izmjenama iz 2009. god., i dalje važi za javne usluge kojima se upravlja putem lizinga ili menadžerskim ugovorima.

Davanje koncesija se generalno organizuje kroz konkurentni postupak na osnovu načela transparentnosti, nediskriminacije i konkurencije navedenim u Zakonu o koncesijama. Tokom nedavne EBRD procjene zakona o PPP / Koncesijama sprovedenom u svim zemljama gdje EBRD posluje, kvalitet zakona Crne Gore je ocenjen kao "visoko usklađen sa najboljim međunarodnim standardima". Međutim, njihova primjenjivost u praksi je rangirana kao "nisko efikasna", uglavnom zbog nepostojanja jasne politike JPP i nerazvijene institucionalne infrastrukture. Ne postoji posebna Jedinica JPP ili neko ekvivalentno tijelo. Osim toga, postoje organi koji su uključeni u proces dodjele koncesija, uglavnom po sektorskim zakonima, kao što su organi luke makar što se tiče relevantnih aktivnosti. Osim toga, neka tijela se formiraju ad hoc u okviru resornog ministarstva u svrhu dodjele specifičnih koncesija (pomorske, željezničke, itd). Na osnovu dokumenta vlade, rezimea za dodjelu koncesija izgleda da se glavni izazovi odnose na praćenje implementacije koncesija i preklapanja autoriteta organa koji učestvuju u tom procesu. Pored toga, Crna Gora je i dalje jedna od rijetkih zemalja u regionu koja još nije ratifikovala Konvenciju iz Vašingtona (ICSID) koja se može posmatrati kao negativan znak za investitore. Stvaranje specijalizovane jedinice za JPP može doprinijeti rješavanju identifikovanih problema, popraviti slabu institucionalnu infrastrukturu i poboljšati JPP u zemlji.

3. Optimizacija energetskeg sektora

Obnovljivi izvori energije

Crnogorski politički okvir za obnovljive izvore energije (RE) je opisan u Energetskoj politici Crne Gore do 2030. god. a usvojen je u martu 2011.god. ("Politika") i Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. usvojena je u decembru 2012. god. ("Strategija"). I politika i strategija pokrivaju širi sektor energije i RE sektor a koji su usvojeni u cilju usklađivanja crnogorskog pravnog okvira sa *acquis communautaire*.

Regulatorni okvir u RE sektoru je takođe nedavno unaprijeđen, sa usvajanjem novog Zakona o energetici u aprilu 2010. god. ("Zakon o energetici") koji je zamijenio prethodni Zakon o energetici iz 2003. Pregovori o članstvu su bili glavni katalizator nedavnih pravnih i regulatornih reformi. Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU naročito sa Trećim energetskeg paketom EU iz 2009. god. je u toku.

Zakon o energetici pokriva širi energetskeg sektor, uključujući RE sektor; nekoliko podzakonskih propisa u RE sektoru predviđenih u Zakonu o energetici je usvojeno. Novi regulatorni RE okvir predviđa diferencirane feed-in tarife i po prvi put sistem garancija o porijeklu električne energije. On takođe omogućava da RE proizvođači dobiju status "povlašćenog proizvođača", što im omogućava da koriste šemu cjenovne podrške koju je

formirala Vlada kao i prioritet u isporuci proizvedene električne energije u prenosnoj ili distributivnoj mreži. Zakon o energetici ne uređuje detaljno licenciranje i proizvodnju energije iz obnovljivih izvora energije (RES). Podsticajna sredstva za proizvođače biće obezbjeđena posebnim zakonima i propisima. Zakon o energetici predviđa određenu zaštitu socijalno ugroženih potrošača.

Energetska efikasnost

Slično RE sektoru, sadašnji crnogorski politički okvir za sektor energetske efikasnosti (EE) je naveden u politici i strategiji, koje predviđaju poboljšanje energetske efikasnosti i rast EE mjera u različitim sektorima.

U cilju usklađivanja sa pravnim tekovinama EU na putu ka pristupanju EU, regulatorni okvir za EE je unaprijeđen u aprilu 2010. god. usvajanjem novog Zakona o energetici, kao i Zakona o energetske efikasnosti. Veći broj podzakonskih akata predviđenih Zakonom o energetske efikasnosti je objavljen, sa nekoliko preostalih koji tek treba da budu usvojeni. Novi regulatorni okvir utvrđuje osnove za funkcionisanje kompanija za pružanje energetske usluga (ESCO), kao i šire strukture finansiranja trećih strana u sektoru EE, i izvršenje ugovora o energetske performansama. Zahtjev za uvođenje energetske revizije dodatno je uveden za pojedine vrste objekata, kao i određene vrste opreme kao što su kotlovi, zajedno sa zahtjevom vezanim za izdavanje odgovarajuće potvrde. Uvođenje EE označavanja kućnih uređaja je između ostalih novina Zakona o energetske efikasnosti. Dalje se zahtijeva usvajanje trogodišnjeg akcionog plana energetske efikasnosti u kome se navode nacionalni ciljevi za uštedu energije, godišnji operativni planovi za poboljšanje EE u institucijama javne uprave i poboljšanje programa energetske efikasnosti u opštinama. Generalno ostaje da se EE okvir dodatno uskladi sa EU standardima energetske efikasnosti u okviru procesa pristupanja zemlje EU.

PRILOG 4 – PODRŠKA MALIM PREDUZEĆIMA

EBRD promoviše ekonomsku tranziciju pomažući promjenu preduzeća u održiva mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) i doprinosi razvoju održive infrastrukture za podršku MMSP kroz mehanizme za mala preduzeća (SBS): Program rasta preduzeća (EGP) i Usluge poslovnog savjetovanja (BAS).

Prethodno SBS iskustvo u Crnoj Gori

EGP je aktivan u Crnoj Gori od 2002. godine sa više od 3 miliona € donacija mobilisanih iz EU, Italije, Japana, Luksemburga i drugih bilateralnih donatora. Do danas, 72 MMSP su dobila EGP pomoć, dok su sa građevinski sektor, sektor smještaja i turizma, kao i agribiznisa najčešći sektori intervencije. 65 odsto svih ocijenjenih projekata su ocijenjeni kao uspješni ili veoma uspješni. 26 odsto korisnika prijavilo je povećanje broja zaposlenih, a skoro 70 odsto povećanje prometa. Pored toga, EGP je omogućio niz odgovarajućih poslovnih putovanja za korisnike iz Crne Gore da bi im pomogao da uspostave nove poslovne kontakte u inostranstvu.

Od osnivanja 2003. godine, BAS Crna Gora je dobio više od € 4.1 miliona donatorskih sredstava iz EU, odnosno Specijalnog fonda akcionara EBRD, Holandije i drugih, koja su dopunjena sa oko € 1,2 miliona doprinosa klijenata. Do danas, BAS je realizovao gotovo 500 projekata, uglavnom u vezi sa kompjuterizovanim finansijama, upravljanjem kvalitetom i upravljanjem zaštite životne sredine u širokom broju industrija. Ukupno 368 projekata su ocenjeni do sada, od kojih je 42 odsto ocijenjeno kao uspješan ili veoma uspješan. 70 odsto BAS asistiranih preduzeća su prijavili porast prometa, a 41 odsto je prijavilo porast radne snage. Pored toga, 12 odsto je finansirano sa više od 1,6 miliona €. BAS je takođe preuzeo 16 tržišnih aktivnosti razvoja (MDA) kako bi pomogao razvoj adekvatne infrastrukture za podršku MMSP.

Osim toga, SBS je odgovorio na nekoliko pitanja vezanih za privatni sektor u Crnoj Gori, uključujući i upravljanje zaštitom životne sredine, ruralni razvoj i pol.

MMSP i konsalting sektor u Crnoj Gori

MMSP sektor

Značaj sektora MMSP u Crnoj Gori je u stalnom porastu. Prema statistici iz 2012. godine, MMSP je generisao 72 odsto od ukupnog broja zaposlenih. Većina MMSP su mikro preduzeća, koja uglavnom rade u industriji trgovine na veliko i malo, usluga, kao i nekretnina. Udio sive ekonomije je i dalje visok, a uprkos skoro neograničenom pristupu tržištu EU i CEFTA regiona, MMSP učešće u izvozu je i dalje na niskom nivou, uglavnom zbog kontinuiranog nedostatka standardizacije, niske produktivnosti i nedovoljne stručnosti menadžmenta i tržišnog znanja. Osim toga, kako crnogorska ekonomija i dalje osjeća posljedice globalne finansijske i ekonomske krize, domaća tražnja je i dalje slaba a ograničena kreditna aktivnost bankarskog sektora je nesrazmjerno uticala na sektor MMSP.

Tržište konsaltinga

Tržište konsaltinga u Crnoj Gori i dalje se suočava sa velikim izazovima tranzicije. Iako se dostupnost i kvalitet savjetodavnih usluga postepeno povećava, tražnja je i dalje niska, a industriji nedostaje zrelost i pozicija na tržištu. Savjetodavne usluge su gotovo isključivo dostupne u urbanim sredinama, a većina konsultanata rade kao pojedinci, što ukazuje na nizak nivo konsolidacije. Uprkos određenim poboljšanjima u poslednjih nekoliko godina, konsultanti sa iskustvom u pružanju usluga u upravljanju životnom sredinom, efikasnosti sredstava i inženjerskih rešenja i dalje je ograničen. Osim toga, nedostatak profesionalizma i orijentacije ka klijentu i dalje koči razvoj industrije i stvorio je negativnu sliku o industriji među malim i srednjim preduzećima. Ne postoji profesionalno konsalting udruženje koje može da pomogne u poboljšanju standarda i institucionalizuje sektor.

Infrastruktura podrške MMSPsektoru

Institucionalna podrška za razvoj MMSP sektora je definisana kroz Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015, koja predviđa unapređenje poslovnog okruženja i pristup izvorima finansiranja, jačanje konkurentnosti MSP i preduzetništva, kao i podršku za start-up kompanije, kao široke prioritete Vlade. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća (Direkcija za razvoj MSP) u okviru Ministarstva ekonomije je odgovorna za politike razvoja MMSP i sprovođenje strategije, ali je pretrpjela značajne rezove u finansijskim i ljudskim resursima u poslednjih nekoliko godina. Kao rezultat toga, aktivnosti podrške ove agencije su i dalje sporadične i njihov uticaj je ograničen. Finansijska pomoć sektoru se rješava u okviru aktivnosti državnog Investiciono razvojnog fonda (IRF), koji obezbjeđuje i garantuje kredite po povoljnim uslovima u sektoru. U privatnom sektoru, Privredna komora i udruženje Crnogorskih poslodavaca su aktivno uključeni u razvoj industrije.

Nastavak podrške SBS-a u Crnoj Gori

U svijetlu postepenog približavanja zemlje Evropskoj uniji, neophodno je da se povećaju kapaciteti privatnog sektora Crne Gore kako bi se suočili sa pritiskom konkurencije koja proizilazi iz unutrašnjeg tržišta. EBRD će podržati preduzeća kroz direktnu pomoć i sistemskim intervencijama na razvoj tržišta putem SBS-a, čime će doprinijeti razvoju konkurentnog i održivog sektora MMSP.

U bliskoj saradnji sa drugim donatorima i nacionalnim vlastima, EBRD će u konkretnom radu sa preduzećima u turizmu i industriji agrobiznisa, ciljati na stvaranje bolje sinergije i poboljšanje ukupnih rezultata. Posebna pažnja će se posvetiti podizanju standarda i unaprjeđenju marketinških tehnika u uslužnim i ugostiteljskim djelatnostima i poboljšanju produktivnosti, dodavanju vrijednosti, distribuciji i upravljanju kvalitetom u preradi hrane za jačanje ponude domaćih proizvoda i izvoznih aktivnosti.

Pored toga, EBRD će pomoći kompanijama korisnicima pristup finansiranju kroz podršku u poslovnom planiranju i investicionom planiranju, kako bi mogućila savjetodavne usluge klijentima za ispunjavanje uslova za investicije EBRD-a i njenih partnerskih finansijskih institucija. BAS će i dalje implementirati LEF program finansijskog izvještavanja i upravljanja sa ciljem podizanja prakse preduzeća u finansijskom upravljanju i standardne, kako bi olakšala potencijalno EBRD investiranje.

SBS će razmotriti sprovođenje namjenskog programa Žene u biznisu, i nastaviće da odgovara na druga pitanja kroz normalan rad.

Na nivou tržišta, SBS će i dalje težiti ka promovisanju najboljih međunarodnih praksa i standarda u dva prioritetna sektora kroz širenje uspješnih primjera i kroz obuku. BAS će se fokusirati na razvoj održivih i komercijalno isplativih lokalnih poslovnih savjetodavnih usluga na tržištu. SBS će i dalje izgrađivati postojeća partnerstva sa relevantnim lokalnim institucijama u cilju jačanja institucionalne podrške za sektor MMSP a u cilju održive dugoročne pomoći tom sektoru.

U slučaju finansiranja, EBRD će koristiti EGP, da i dalje podržava prenos upravljačkih veština i specifičnih znanja u industriji na preduzeća sa visokim potencijalom rasta kroz direktnu pomoću preduzećima i dijeljenje sektora na dva prioritetna sektora. Ovaj pristup će pomoći preduzećima u ovim industrijama da poboljšaju svoju izloženost najboljim međunarodnim praksama i stvore veze sa drugim kompanijama u regionu i na tržištu EU.

Kroz BAS, EBRD planira da dodatno omogući pristup MMSP konsultantskim uslugama za olakšavanje pristupa projektima lokalnim konsultantima. Fleksibilna šema grantova će se primjenjivati kroz godišnja ažuriranja matriksa Grant Smjernica kako bi se prioritizovale intervencije i izbjeglo dupliranje napora sa međunarodnim donatorima i vladinim organizacijama. Tipično, veći grantovi biće izdvojeni za manja preduzeća, za preduzeća koja se nalaze izvan Podgorice, za složenije konsultantske usluge i za projekte i konsultantske usluge, gdje je manja potražnja na tržištu. Ovo uključuje i marketing i strategije, ICT i inženjerska rješenja, kao i efikasno korišćenje resursa i upravljanje zaštitom životne sredine.

BAS podrška na nivou preduzeća će biti dopunjena sa aktivnostima razvoja tržišta, kako bi se povećao programski uticaj na tranziciju, uključujući:

- (i) *vidljivost i širenje* u cilju promovisanja korišćenja poslovnih savjetodavnih usluga, posebno u ruralnim područjima, kao i u cilju stimulisanja tražnje za sofisticiranim konsultantskim uslugama;
- (ii) *izgradnja kapaciteta konsaltinga* fokusiranog na planiranje investicija, efikasnost sredstava i upravljanje zaštitom životne sredine, kao i obuku za prodaju i marketing konsultantskih usluga i
- (iii) *MSME obuke*, koje će se uglavnom fokusirati na rješavanje pitanja poput žena u biznisu, ruralnog razvoja, finansijskog menadžmenta, efikasnosti resursa i zaštite životne sredine.

PRILOG 5 – TEHNIČKA SARADNJA (TC)

TC OBAVEZE PO DONATORIMA KROZ EBRD, 2009-2012

Donator	TC obaveze (€)
Centralno Europska Inicijativa	414,298
Češka Republika	549,559
EBRD poseban fond akcionara	1,875,539
EU	575,500
Francuska	400,000
Njemačka	498,000
Grčka	50,000
Italija	260,000
Koreja	57,500
Luksemburg	210,000
Španija	95,000
Zapadno-Balkanski Fond	290,230
Ukupno	5,275,626

TC OBAVEZE PO SEKTORIMA KROZ EBRD, 2009-2012

Sektor/Tim	TC obaveze (€)	
MMSPrzvoj*	SBS	1,814,292
	Agrobiznis	24,950
E2C2	E2C2	344,560
LTT	LTT	153,000
Infrastruktura	MEI	2,938,824
Ukupno		5,275,626

Napomena: Vrijednost obaveza zasnovana je na podatke za kraj godine ili na podatke na kraju perioda za svaku godinu.

* Ovaj kategorija sektora obuhvata direktnu pomoć malim i srednjim preduzećima i indirektnu pomoć kroz politički dijalog između EBRD, vlasti i komercijalnih / poslovnih udruženja (na primjer, investicioni savjeti)

PRILOG 6 – ODABRANI EKONOMSKI INDIKATORI

Crna Gora

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
						<i>Procjena</i>	<i>Projekcija</i>
Izlaz i potrošnja <i>(promjene procenta pod realnim uslovima)</i>							
BDP	10.7	6.9	-5.7	2.5	3.2	-0.5	1.0
Privatna potrošnja	37.8	12.1	-12.9	2.0	4.2	1.9	n.a.
Javna potrošnja	-10.2	0.3	0.7	-0.3	-1.6	-11.1	n.a.
Formiranje bruto fiksnog kapitala	33.8	40.7	27.1	22.8	19.5	20.2	n.a.
Izvoz roba i usluga	12.0	-2.2	-22.7	7.4	14.6	-1.3	n.a.
Uvoz roba i usluga	33.5	15.3	-30.1	-3.1	3.1	0.1	n.a.
Tržište rada¹ <i>(Promjena procenta)</i>							
Bruto prosječna mjesečna zarada u ekonomiji (godišnji prosjek)	14.2	22.8	5.7	11.0	n.a.	n.a.	n.a.
Realni LCU rast plata	14.2	22.8	2.1	10.5	n.a.	n.a.	n.a.
<i>(u procentima radne snage)</i>							
Stopa nezaposlenosti (na kraju godine)	19.4	16.8	19.9	19.7	19.7	19.7	n.a.
Cijene <i>(Promjena procenta)</i>							
Potrošačke cijene (godišnji prosjek)	3.5	9.0	3.6	0.7	3.1	3.6	2.7
Potrošačke cijene (na kraju godine)	6.3	7.2	1.7	0.7	2.8	5.1	n.a.
Fiskalni indikatori <i>(U procentima BDP-a)</i>							
Opšti bilans države	6.3	-3.3	-5.7	-4.9	-5.5	-4.0	n.a.
Opšti prihodi države	49.1	48.3	42.1	41.0	38.3	37.6	n.a.
Upšti troškovi države	42.9	51.6	47.8	45.9	43.8	41.6	n.a.
Opšta zaduženost države	27.5	29.0	38.2	40.9	46.0	51.1	n.a.
Monetarni i finansijski sektori <i>(Promjena procenta)</i>							
Novac u širem smislu (M2, na kraju godine)	72.9	28.5	29.9	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Kredit privatnom sektoru (na kraju godine)	178.5	85.7	-1.1	-12.8	-11.7	-7.8	n.a.
<i>(U procentima ukupnih pozajmica)</i>							
Stopa nenaplativih dugovanja	3.2	7.2	13.5	21.0	15.5	18.5	n.a.
Kamatna stopa i devizni kurs <i>(U procentima godišnje)</i>							
Stopa depozita u lokalnoj valuti	3.5	3.9	3.8	3.7	3.1	3.3	n.a.
Stopa depozita u stranoj valuti	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Stopa pozajmica u lokalnoj valuti	9.0	8.5	8.7	8.9	9.0	n.a.	n.a.
Stopa pozajmica u stranoj valuti	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Stopa Tržišta novca / Diskontna stopa / Referentna stopa	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
<i>(Euro per US dollar)</i>							
Devizni kurs (na kraju godine)	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	n.a.
Devizni kurs (godišnji prosjek)	0.7	0.7	0.7	0.8	0.7	0.8	n.a.
Spoljni sector <i>(U procentima BDP-a)</i>							
Tekući račun	-39.5	-49.8	-27.9	-22.9	-17.7	-17.6	n.a.
Trgovinski bilans	-58.7	-67.5	-46.2	-42.8	-42.3	-43.5	n.a.
Izvoz robe	19.2	15.2	9.3	10.6	14.0	11.2	n.a.
Uvoz robe	-78.0	-82.6	-55.5	-53.4	-56.4	-54.7	n.a.
Strane direktne investicije	21.2	18.9	35.8	17.8	11.9	11.4	n.a.
Bruto rezerve, ne uključujući zlato (na kraju godine)	18.8	9.6	13.8	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Spoljni dug	78.8	84.0	98.0	96.0	96.3	109.3	n.a.
Javni spoljni dug	21.9	8.8	28.0	29.0	25.2	34.3	n.a.
Privatni spoljni dug	56.9	75.2	70.0	67.0	71.1	75.0	n.a.
<i>(U mjesecima za uvoz robe i usluga)</i>							
Bruto rezerve, ne uključujući zlato (na kraju godine)	2.0	1.9	2.6	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Opšte naznake <i>(Denominacije kao što je prikazano)</i>							
Populacija (na kraju godine, u hiljadama)	628.0	629.2	630.4	631.5	632.3	n.a.	n.a.
BDP (u milijardama eura)	2.680	3.086	2.981	3.104	3.234	3.328	n.a.
BDP po glavi stanovnika (u američkim dolarima)	5,758.5	7,100.0	6,464.1	6,383.3	7,259.1	6,881.8	n.a.
FDI (u milionima eura)	568	582	1,066	552	389	429	n.a.
Spoljni dug / izvoz robe i usluga (u procentima)	171.8	233.2	285.3	271.0	246.0	265.7	n.a.

¹Brojke ne uključuju radnike emigrante u inostranstvu

PRILOG 7 – JEDNAKOST MEĐU POLOVIMA

Rodna neravnopravnost i human i razvoj

Prema podacima iz Indeksa ljudskog razvoja (HDI) UNDP-a iz 2012. godine, Crna Gora je među zemljama sa visokim indeksom humanog razvoja. Rangirana je kao 52. od 187. zemalja, što je neznatno iznad regionalnog prosjeka za Jugoistočnu Evropu. HDI se sastoji iz tri dimenzije: zdravlje, obrazovanje i pristojan životni standard.

Učešće radne snage i razlika u platama između dva pola

Stope učešća radne snage su niže za žene nego za muškarce u Crnoj Gori. Prema publikaciji "Žene i muškarci u Crnoj Gori" (Zavod za statistiku Crne Gore) iz 2012. godine, tokom 2011. godine 42,1 odsto djevojaka uzrasta od 15 godina naviše učestvovalo je u radnoj snazi u odnosu na 55,7 odsto muškaraca. Što se tiče zaposlenosti, 33,6 odsto žena i 44,8 odsto muškaraca bilo je zaposleno u 2011. godini. U 2012. godini, 18,9 odsto muškaraca i 20,4 odsto žena bilo je nezaposleno, od ukupnog procenta radne snage u Crnoj Gori. Prema podacima Zavoda za statistiku Crne Gore, žene su u prosjeku zarađivale 13,2 odsto manje od muškaraca u 2011. godini.

Nijesu prijavljene značajne polne razlike u odnosu na stope upisa u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju u Crnoj Gori. Kada je riječ o visokom obrazovanju, broj ženskih studenata nadmašuje broj muških studenata. Tokom 2010.-2011. školske godine, 53,6 odsto od ukupnog broja upisanih studenata na univerzitetima bilo je ženskog pola u odnosu na 46,4 odsto koliko ih je bilo muškog pola. Treba napomenuti, međutim, da postoje polne razlike u oblasti studija, koje mogu doprinijeti segregaciji na tržištu rada u Crnoj Gori. I zaista, prema istom izvoru, muškarci dominiraju u zanimanjima vezanim za poljoprivredu, proizvodnju, rudarstvo, građevinarstvo i saobraćaj, dok žene imaju tendenciju da se grupišu u zanimanjima kao što su zdravlje i socijalni rad.

Prema podacima iz publikacije Svetske banke - Žene, biznis i pravo, žene imaju pravo na 365 kalendarskih dana porodiljskog odsustva, koje je u potpunosti plaćeno. Zakoni propisuju jednaku platu za jednaki rad. Žene su zakonom zaštićene protiv diskriminacije u praksi zapošljavanja na osnovu pola.

Preduzetništvo, pristup finasijama

Prema podacima iz globalne baze podataka o finasijskoj inkluziji Svjetske banke, čije istraživanje je obuhvatilo oko 1.000 ljudi koristeći slučajni odabir nacionalnog reprezentativnog uzorka, tokom 2011. godine više od 52 odsto odraslih muškaraca i 49 odsto odraslih žena imalo je otvoren račun u nekoj formalnoj finasijskoj instituciji u Crnoj Gori. Prema istom izvoru, 14,5 odsto žena koristi svoje račune u poslovne svrhe u poređenju sa 12 odsto muškaraca.

Prema Istraživanju poslovnog okruženja i učinka preduzeća (BEEPS) iz 2009. godine, od 20 odsto od ukupno anketiranih 116 preduzeća u Crnoj Gori, koja su aplicirala za kredit a imala su ženu među vlasnicima, 16,7 odsto je odbijeno. Poređenja radi, samo 11 odsto od 77.6 odsto firmi koje su aplicirale za kredit i nije imao žene vlasnice su odbijeni. Rodne razlike su još šire kada se na istom uzorku istraživanja porede firme sa i bez žena u top menadžmentu.

Prema publikaciji iz 2011. godine "Vlasnici poslovnih subjekata u Crnoj Gori", koju je objavio Zavod za statistiku Crne Gore, od ukupnog udjela aktivnih poslovnih subjekata u Crnoj Gori zabilježenih u 2011. godini, 9,6 odsto malih i srednjih preduzeća (MSP) su u vlasništvu žena u poređenju sa 90,4 odsto firmi koje su u vlasništvu muškaraca. Preduzeća koja su u vlasništvu žena su uglavnom grupisana u kućnim aktivnostima, obrazovanje, zdravlje ljudi i socijalni rad, što je trend koji je u skladu sa obrazovnim obrascima navedenim gore. Takođe je važno napomenuti da preduzeća gdje su muškarci vlasnici dominiraju u svim veličinama malih i srednjih preduzeća, najveći procenat preduzeća koja su u vlasništvu žena su mala preduzeća.